

A SZÉCHÉNYI-ORSZÁGOS-KÖNYVTÁR AZ 1816—1818. ÉVEKBEN.

KOLLÁNYI FERENCZTŐL.

(Négy hasonmással a szövegben.)

Horvát István kineveztetésével három őrre volt immár a Magyar Nemzeti Múzeumnak: Tehel a természetrajzi osztály élén, Haliczky a régiségtárban és Horvát a könyvtárnál. A kinevezés sorrendjében Tehelt illetve köztük az elsőség, míg Horvát az utolsó helyre jutott.

Az a meleg rokonszenv, majdnem atyai jóakarát, a melyet Miller Horvát István iránt mindenkor érzett, s talán egy kissé a Tehel iránt való ellenszenv is, mások által is ösztönöztetvén erre, arra az elhatározásra bírta, hogy ha lehetséges, megváltoztatja a sorrendet Horvát javára.

1815 december 28-án felterjesztést intéz a nádorhoz, a melyben előadja, hogy néhány kuriai tanácsos és több más előkelő társadalmi állású, tudományos férfiú arra buzdították őt, hogy tekintettel arra, miszerint most már három őr is van a Múzeumnál, eszközölje ki ő fenségénél a rangsorozati elsőséget Horvát István részére a hivatalos névtárban, nemcsak, mert a könyvtár az intézet legjelentékenyebb részét képezi, nemcsak, mert állása is úgy hozza magával, hogy tudományos készültség dolgában a többit meg kell haladnia, a mint tényleg meg is haladja, nemcsak, mert tiz éven át szolgálván az országbíró mellett titkári minőségben, a többinél nagyobb számú szolgálati évet tud felmutatni, hanem mert a Széchényi-féle alapítvány sérelme nélkül sem lehet őt mások után tenni. Ámbár ő, Miller t. i. maga is beismeri ennek igazságát, még sem meri véleményét nyilvánítani, hanem meg fogja várni, milyen helyet jelöl ki Horvát részére

ő fensége a névtárban. Nem hallgathatja el azonban, hogy távolléte esetében, vagy ha megtalálna halni, vagy lemondana hivataláról, valakinek kéznél kellene lenni, hogy a hivatalos levelezéseket vigye, miután az egyik teljesen járatlan a latin nyelvben, a másik pedig nem ismeri ki magát az ügykezelésben.

A nádor azonban nem vette figyelembe a Miller által felhozott okokat, és 1816 január 3-án kelt leiratában azt válaszolta felterjesztésére, hogy az egyenlő állásban lévők mindenkor a hivatalbalépés sorrendje szerint következnek egymásután, ennélfogva bár Horvát István mint köztisztviselő azelőtt is teljesített szolgálatot, a múzeumi örök közt csak a hivatalbalépés szerinti sorrend illeti meg őt.¹

Horvát az első években meglehetősen sokat volt távol hivatalától. Mindjárt az 1816 év tavaszán hosszadalmas, súlyos betegségbe esett. »Május óta — írja augusztus 4-én Horvát Endrének — veszedelmes betegségben, hol harmad-, hol mindennapi hidegtelésben kinlóttam. Ebből csak két napja, hogy háromszori recidívám után kiláboltam. Barátaim féltettek a haláltól, mert hidegem (hideglelése) nem hideg, hanem idegrángatás vala. Oda most kövérségem, alig birom tollamat.«² A mikor pedig visszanyerte egészségét, kénytelen volt az országbíró meghagyásából utazásokat tenni, egészen a tél kezdetéig. A rákövetkező esztendő április havában ismét elhagyja Pestet és az országbíró parancsára megjárja Tolna, Baranya, Bács, Torontál, Temes és Pest vármegyét stb.

E gyakori és rendszeren hetekre, sőt hónapokra terjedő elmaradásai nem okoztak nagyobb fennakadást a könyvtárnál, a mely egy 1815. évi kimutatás szerint a következő gyűjteményeket foglalta ekkor magában: 1. a magyarországi és külföldi magyar vonatkozású nyomtatványoknak, földabroszoknak stb. gyűjteményét 7577 kötetben; 2. a magyar történelmi, érmészeti, régészeti munkák kézikönyvtárát 2222 kötetben, és 3. 21210 darab kéziratot.³

Most, hogy régi kívánsága teljesült, Miller is szívesebben látogatott el a könyvtárba, a hol sem a néhány kutató kiszolgálása, sem a csekély gyarapodás feldolgozása nem járt sok teen-

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1815. Nr. 1976. Igazgatósági iratár. A. 1816. Nr. 1.

² Irodalmi levelezések a múzeumi kéziratárban.

³ Museum Nationale Hungaricum. Budaë, 1815. p. 9.

dővel; úgy hogy az ügyes, megbízható könyvtári szolga, Cseronka András buzgólkodása mellett szinte észrevétlen csendben, nyugodalmal egyhangúsággal dolgozott tovább a könyvtár őrének távollétében is a szerény gépezet.

Az 1816. év tavaszán megjelent végre a Széchényi-féle kéziratok évek óta készülő katalogusa is.

Széchényi gróf még a múlt év decemberében azt a kérést intézte József nádorhoz, hogy miután a három kötetre terjedő kéziratcatalogust kiadta, közölje vele Miller útján, hány példányban kellene ezt a különböző hatóságoknak megküldeni. A nádor, különös tetszésének adván kifejezést azon lankadatlan buzgalom felett, a melyet a gróf a könyvtár fényének emelése czéljából kifejt, meghagyta a Múzeum igazgatójának, hogy a kért adatokat bocsássa a gróf rendelkezésére.

Miller, a nádor utasítására, a nyomtatványoknak régebben szétküldött catalogusai fejében beérkezett köszönőlevelekből és egyéb feljegyzésekből megállapította, hogy a kéziratcatalogus összesen 364 példányban lenne szétküldendő; és pedig, különféle társadalmú állású magánembereknek 198, a megyéknek 52, káptalanoknak 22, szabad királyi városoknak 49, kerületeknek 2, irodalmi társulatoknak 7, levéltáraknak 2, Erdélybe 32 példányban. Midőn erről Széchényit értesítette, kijelentette, hogy ezek szétküldésére készséggel vállalkozik. Intézkedjék azonban a gróf, hogy annak idején a munka megjelenéséről a lapok is megemlékezzenek. Tudatja egyuttal vele azt is, hogy a nádor végre megtette (constitutum haberi) Horvát Istvánt a Széchényi-könyvtár őrévé. Abban a reményben, hogy ezentúl valamivel több szabad idővel rendelkezik, ismét hozzáfog a már megkezdett metszetcatalogus összeállításához, és ha a Gondviselés engedi, be is fejezi azt.¹

A kéziratcatalogus megjelenése azonban, az utolsó pillanatban, némi halasztást szenvedett. Az a rézmetsző, a kit Széchényi megbízott a cím lap elkészítésével, oly rossz munkát adott, hogy a gróf kénytelen volt azt visszautasítani és máshoz fordulni.

Széchényi nem mulasztotta el ezt Millerrel is közölni, kérvén őt, hogy miután reméli, miszerint a catalogus ennek daczára már a legközelebb mégis meg fog jelenni, s miután a magára vállalt

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 13. szám, II. csomag, 95. 96. szám.

kötelezettség értelmében az összes katalogusokat szeretné még életében kiadni, küldje el neki a metszetek, czimerek stb. katalogusát, a mely talán már készen is van, hogy szintén nyomdába adhassa. Az előszót írja meg maga, vagy kérjen fel erre valakit. Egyikük kora és gyenge egészségi állapota sem engedi a késedelmeskedést; ellenkezőleg, arra figyelmezteti őket, hogy a mi még hátra van, mielőbb befejezzék.¹

Minden más ember belenyugodott volna az elkerülhetlen és jelentéktelen halasztásba, hiszen alig egy két hétről volt szó. Csak Miller tekintette ezt saját személye ellen való merényletnek, a melyet minél érzékenyebb módon igyekezett a grófon megtorolni.

Nagyon fájlalja, — írja márczius 8-án Széchényinek — hogy a kéziratkatalogus oly szerencsétlen helyzetbe jutott, hogy három esztendei huza-vona után ismét újabb halasztás előtt áll. Folytonosan zaklatják már a példányokért, sőt némelyek annyira mennek türelmetlenségükben, hogy a nádort kérik, parancsolja meg neki a gróf által ígért katalogusok megküldését. Könnyű megítélni, mennyire kellemetlen egy tisztességes emberre nézve, ha neve közszájon forog. Kénytelen elpanaszolni azt is, hogy néhány ívet leszámítva, daczára Sopronba küldött leveleinek, még ő sem volt képes a maga használatára egy példányt a katalogusból kieszközölni.

Most azonban már ő is beletörődött ebbe és nem kívánja munkájának, a melyre annyi időt és fáradságot szentelt, gyümölcsét látni.

Hogy a gróf Kriebel tanácsosnak hajlandó megküldeni a katalogusok egy példányát, köszönettel veszi. Ők oly szoros irodalmi összeköttetésben állanak vele, hogy kénytelenek kéthetenkint igen sok könyvet küldeni neki Lengyelországba.

A mi a mappák, metszetek stb. katalogusát illeti, nagyon szeretné a már félig kész munkát még életében a sajtó alól kikerülve látni, de nem tudja a módját, miként lehetne ezt a nem csekély feladatot siettetni. Ehhez ugyanis oly emberre lenne szükség, a ki nincs más oldalról igénybevéve, mint ő, hanem kizárólag ennek áldozza idejét. Ő neki a nádorral, a hatóságokkal

¹ Miller levelezése XIV.

való hivatalos levelezésén felül, felügyelnie kell az összes gyűjteményekre, intéznie kell az egész épület gazdasági ügyeit, vezetnie kell az intézetet stb. Most is két munkát kell egyidejűleg sajtó alá rendeznie; úgymint a Múzeumi Aktákat, a melynek 60 ivnyi terjedelemben sz. István napjáig okvetlenül meg kell jelennie, és Praynak Bethlen Gábor fejedelemségéről szóló munkáját. Ennyi teendő megrendíti egészségét, a mely négy év óta úgy sem a legjobb. A mult télen is két hónapon át őrizte a szobát, sőt jelenleg is orvosi kezelés alatt áll. Ámbár a gróffal közölt tervezet alapján már belefogott a munkába, tovább nem folytathatja, mert előre látja, hogy nem éri meg megjelenését.

Mindezeknél fogva kénytelen arra kérni, hogy a katalogus összeállítását bizza más valakire. De hogy ki legyen ez, azt nem tudná megmondani. Az ő őreit a nádor elhalmozza munkával. Horvátnak 500 oklevelet kell lemásolnia és 40 darab XII—XIII. századbéli kódexet ismertetni. Sőt ezen felül még értekezést is kell írnia. Haliczkynak annyi érmet kell meghatározni, leírni, hogy két évig sem készül el ezzel. Tehel ő fensége rendeletére a magyar köszönet írja le. Mindegyik halaszthatlan teendőire hivatkozik, ő pedig a maga hatalmából egyikre sem rakhatja rá ezt az újabb terhet.

Már többeket felszólított a pesti tudósok közül is, hogy utmutatása mellett vállalják el a katalogus szerkesztését. Azonban senki sem vágyódik e tisztességre. Igaz, hogy munka is nagyon száraz; és ha nem járul hozzá itt-ott egy-egy jegyzet, tudományos kitérés, teljesen élvezhetlenné válik. Még a kik nem rendelkeznek is nagyobb irodalmi képzettséggel, oly nagy árt kívánnak a munka fejében, hogy ezt megírni sem meri. Mindazonáltal, ha tudná, hogy a katalogus Pesten lesz kinyomtatva, mégis szakítana rá időt, de csak oly feltétel mellett, hogy ha valami elkészült a kéziratból, azt azonnal kinyomják. Mert a gróf is beláthatja, hogy más teendők félretevéseivel valamit sietve megírni, azután pedig mindig csak a nyomást sürgetni, nem érdemes. Legyen kegyes tehát értesíteni, mit határozott erre vonatkozólag.¹

Hogy mennyire nem volt oka Millernek e levél megírására, legjobban kitűnik abból, hogy Széchényi már márczius 20-án,

¹ Széchényi levéltár. I. kötet. 13. szám, II. csomag, 98. szám.

tehát alig 12 napra rá, megküldötte neki, szétosztás céljából, a kéziratkatalogus kész példányait. Éppen ez okból nem csodálhatjuk, ha Széchényit is elhagyja a béketűrés és szemrehányásokat tesz Millernek magatartása miatt.

Midőn a kéziratkatalogus kiadásával is igyekeztem az országnak és irodalomnak tett fogadásomat beváltani, — olvassuk levelemben — lehetetlen meg nem ütközni Uraságod márczius 8-án hozzám intézett levelének tartalma felett. Egyébiránt hozzá lévén már szokva, hogy Uraságod részéről ilyen, s még ennél is nagyobb dolgokat tapasztaljak, és halljak, s nyugodt lévén lelkiismeretemben, hogy hazaszeretetemnek és a magamra vállalt köteleességeknek eleget tettem, egyedül az a gondolat szolgál öröömre, hogy én hoztam be Uraságodat, sok más hatalmas ember akarata ellenére, mostani díszes állásába.

Ámbár Uraságod levele szerint attól kellene tartanom, hogy ő fensége neheztelését vontam magamra, miután azonban ismerem az ő igazságos lelkületét, feltételezhetem, hogy a katalógus megjelenésében beállott késedelemért nem fog hibáztatni. S így az Uraságod levelében foglalt ijesztgetéseket, a melyekkel reám hatni próbált, nem veszem semmibe.

A mi pedig a metszetek, földabroszok stb. katalógusának szerkesztését illeti, miután Uraságod erre nem ér rá, és tapasztalásból tudom, mily zokon vette tőlem, hogy a kéziratkatalogus elkészítésére Schwartnert szőlítottam fel, nem fogok senkit javaslatba hozni, hanem elmegyek és megkérem ő fenségét a nádort, hogy valamely alkalmas egyénnek e célból való kinevezésével tegye lehetővé számomra, miszerint e magamra vállalt köteleességnek is eleget tehessek még életemben, s a mit az országnak megígértem, azt teljes mértékben be is válthassam.¹

Néhány nappal később, márczius 28-án, Tibolth is válaszol Millernek, a ki őt sem kímélte meg a Széchényi elleni kifakadásoktól. A levél jellemző mindkettőjükre nézve. Az előző évben — írja Tibolth — teljes hét hónapot töltöttem ágyban, úgy hogy nagyon kevés remény volt felépülesemhez. Mindazonáltal meggyógyultam, mert hat szegény gyermekemnek atyára van szükségük. Ez volt oka, hogy két leveledre nem válaszolhattam. A harmadikra

¹ Miller levelezése XIV.

CATALOGUS

MANUSCRIPTORUM

BIBLIOTHECÆ

Nationalis Hungaricæ

SZÉCHÉNYIANO-REGNICOLARIS.

SOPRONI

Typis Maeredum Siessianorum

1815.

A SZÉCHÉNYI-KÉZIRATOK KATALOGUSÁNAK CZÍMKÉPE.

azonban nem is akartam felelni, mert ok nélkül lassúsággal, barátságatalansággal vádoltál és a gróf ellen is kikeltél. Ez mindig fájdalmasan esik nekem, mert ő jóltevőm és barátom, a világ minden kincseért sem tenném ki magamat a szemrehányásnak, hogy háladatlan voltam iránta. Széchényi irigyeinek és ellenségeinek minden törekvése daczára is mindig igaz marad, hogy ő vetette meg azon irodalmi intézet alapját, a melyen most nagyobb épületet törekesznek emelni. Nagy fáradságot, kitartást és anyagi áldozatot kívánt vállalkozása, és csak sok nehézség árán koronázta azt siker. Ezt a csekély érdemét, ámbár néhány kortársa, a kik mindent maguknak vagy másoknak szeretnének tulajdonítani, ezt kisebbíteni törekszik, az utókor mégis hálásan fogja elismerni.

A negyedik számú kis ládában küldök egy teljes példányt a katalógusokból, Kriebel számára, és egy velinpapírra nyomott kézirat-katalógust neked. Most majd meggyőződhetel róla, hogy a három kötetre osztás egészen jól sikerült, csak az értekezést kellett a munka végére tenni. Az A. és B. betű az első kötetben nagyon vékony lett volna, a C-t pedig szétválasztani nem lett volna czél-szerű, ennél fogva mind a három betűt össze kellett foglalni egy kötetbe. A papírossal és nyomással azt hiszem meg lesz elégedve, de szép kis összegbe is került. Ha a gróf ezt a Múzeumnak ajándékozza, mindenesetre nagyobb dicséretet nyer, mint így, bár a katalógus ugyanazt a pénzt emésztette fel.¹

A három vaskos kötetre terjedő munka valóban megérdemelte a dicséretet, nem csak az anyag feldolgozását, hanem a külső kiállítást illetőleg is, és a lapok méltán fogadták egyhangú lelkesedéssel megjelenését.² Az előszót végre is Miller, és nem Schwartner írta meg hozzá. Illetőleg, az előszó helyére Tibolth azokat a sorokat tette, a melyeket Miller még 1813 február havában irt meg Széchényihez intézve, s a melyekben következőleg számol be a katalógus létrejöttéről.

Ha szabad kérkedés nélkül dicsekedni, úgymond, kénytelen bevallani, hogy mindenkor szerencséjének tartandja, miszerint ő biza-

¹ Miller levelezése XIV.

² Catalogus Manuscriptorum Bibliothecae Nationalis Hungaricae Széchényiano — Regnicolaris. Sopronii, Typis Haeredum Siessianorum. 1814. Vol. I. A—C. 18+749. Vol. II. 1815. D—M. 2+607. Vol. III. 1815. N—Z. 2+489+LXIII.

tott meg azon gazdag könyvtár rendezésével, a melyet Széchényi gróf az uralkodó iránt való hűségéből, hazája iránti szeretetből, oly czélből ajándékozott az országnak, hogy a többi európai művelt nép példájára a magyar nemzetnek is meglegyen a maga könyvtára. Ha jól emlékszük, már hivatalának elfoglalásakor ígéretet tett arra nézve, hogy a gróf által kiadott könyvtári katalogust rövid időn belül követni fogja a kéziratok katalogusa. Nem is szűnt meg azóta ezen dolgozni. A kedvezőtlen viszonyok azonban nem engedték zavartalanul ennek szentelni idejét. Alighogy elhelyezték a gyűjteményt, már Temesvárra kellett menekülnie. Majd felsőbb rendeletre más helyiségbe költöztette át a könyvtárt. Ekkor ismét Váradra kellett az ellenség elől futamodniok. A mikor pedig innen visszatért, boldogult nevének halála annyira megtörte erejét, hogy fájdalmas veszteségét még most sem sikerült elfelednie. Végre ennyi viszontagság után megélte azt az örömet, hogy beválthatta ígéretét. Szabályul tüzte ki azonban maga elé, hogy a katalogus csakis azt foglalja magában, a mit a gróf gyűjtött össze, nagy utánjárással és költséggel. Nem vette fel sem azon kéziratokat, a melyeket mások ajándékoztak az intézetnek, sem pedig a melyeket a Múzeum vásárolt, nehogy azt mondhassa valaki, hogy idegen dolgok szerepelnek a gróf ajándéka gyanánt. A gróf csodálatraméltó áldozatkészsége megkívánta volna ugyan, hogy az előző is méltó legyen az áldozathoz; csak is elfoglaltságának és korával járó elnehezedésének tulajdonítsa tehát, hogy nem foglalkozik tüzetesebben azzal a példával, a melyet romlott korának adott.

De másrésztől a szerénység is tiltja, hogy véleményt mondjon és beszéljen a saját jelentéktelen tollából kikerült munkáról. Mindezt sokkal inkább tudja a gróf, mintsem hogy több menteséget is kellene erre nézve felhoznia. Ha nagy vigasztalással tölti el, hogy megengedtetett neki a közönség által oly rég várt katalogust jókor elkészíteni, még nagyobb öröme fog szolgálni, ha szerény igyekezete a gróf tetszésével találkozik. Fogadja tehát éjjelezéseinek e gyümölcsét, mint végtelen nagyrabecsülésének bizonyítékát, és legyen kegyes őt továbbra is tisztelői közé számítani.

Miller 1814-ben egy értekezést írt e czímmel: »Dissertatio critica de collectionibus Manuscriptorum ac eorumdem usu et utilitate« oly czélből, hogy ez is a katalogus elé jöjjön. Széchényi

és Tibolth azonban czélszerűbbnek látták ezt a harmadik kötet végén, mintegy befejezésül adni.

Ebben Miller 63 oldalon, 20 fejezetben sok mindenféle szempontból szól a kéziratokról. Elmondja, hogy valamely ország történetének megismeréséhez mennyire szükségesek. A Széchényi-féle igen gazdag kéziratgyűjtemény már át van adva a közhasználatnak. Hazánk régebbi könyvtárai általában gazdagok voltak kéziratokban; az ország könyvtárában ma is szép számmal vannak ugyan, de ez még nem elegendő. Külföldön már rég elkezdték a kéziratok katalógusait kiadni; ezt kellene nekünk is tennünk. Az eddig megjelent katalógusok közt kiválik a Széchényi-féle. Vannak, a kik nem barátjai a kéziratok gyűjtésének. A legkiválóbb magyar írók azonban mindig használták ezeket. Még a nyomtatásban megjelent munkák kézíratait sem felesleges megőrizni. A kéziratokat azonban kellő óvatossággal kell használni. Az oly kéziratok is összegyűjtendők, a melyeknek kinyomatását a cenzura nem engedélyezte. A XVI. és XVII. században sok oly dolgot leírtak hazánkban, a mi soha sem látott napvilágot. A kéziratok a magyar történelem, a köz- és magánjog, statisztika forrásaiul tekintendők. Főleg elmondható ez az oklevelekről. Nyelvészeinknek pedig első sorban ajánlhatók a régi, magyar nyelvű kéziratok tanulmányozása. Gyűjteni kell az orvostudományi, fizikai, hittudományi, bölcsészeti kéziratokat is. Nagy kényelem az írókra, ha különféle tárgyú kéziratok őriztetnek egy helyen. A ki nem foglalkozik a kéziratokkal, annak ismeretei rendszerint nagyon hiányosak. A bőkezű alapítóról elnevezett katalógus a lehető legjobban igyekszik e bajon segíteni. Valóban — ezzel fejezi be Miller értekezését — Széchényi az a jó és bölcs férfiú, a kiről Virgil írja:

» — — — — qualem vix reperit ullum

Millibus e cunctis hominum, consultus Apollo.«

Még jóformán meg sem fürdött eléggé Miller az elismerés azon jóleső sugaraiban, a melyek a kéziratkatalógus megjelenéséből neki is osztályrészül jutottak, már egy újabb kiadványra gyűjt előfizetőket. Tudomására hozza az összes hatóságoknak, hogy a nádor parancsára az országos könyvtárban őrzött gazdag kéziratgyűjteményből, főleg a melyek a hazai történelem megvilágítását hivatják előmozdítani, időnkint bizonyos kiadványok fognak megjelenni.

A folyó, 1816. évben a Pray György által összegyűjtött Bethlen-féle iratok látnak napvilágot 3 kötetben. Az első már meg is jelent; a többi azonnal következni fog, a mint elegendő számú előfizető jelentkezik. Felkéri tehát az alispánokat, hassanak oda, hogy a munka minél szélesebb körben elterjedjen.¹

Valamivel csekélyebb buzgalommal foglalkozott Miller a Kriebel-féle vállalat ügyével.

Kriebel még a múlt év október 18-án tudatta vele, hogy személyesen is eljön Pestre, ha arról értesül, hogy a hatóságok kellő támogatásban részesítik.

A hatósági támogatás azonban nem mutatkozott eredményesnek, bár a jóakarat részükről éppen nem hiányzott. A megyék bizottságokat küldöttek ki, felszólították a megyei főnemeseket, földesurakat stb., hogy a nádor kívánságának eleget tegyenek és a megyében található emlékek összeírassanak. Azonban meglehetősen sűrűn érkeztek vissza az oly jelentések, mint Fehérmegyéjé is volt, hogy t. i. még semmiféle emléket nem találtak, sem előfizető nem akadt Kriebel munkájára.

Miller erre való tekintettel is szükségesnek látta még 1815 december 11-én a nádornak a következőket figyelmébe ajánlani.

A szerző, a mint ez a munka tervezetéből kivehető, nemcsak a magyar nemzet történetét akarja megírni, hanem a hazai földterület történetét is, kezdettől fogva. A mi a szent István utáni kort illeti, ezt nem a vármegyei, hanem a káptalani, városi és családi oklevéltárak segítségével lehet megvilágítani, a melyekben tömegtelen anyag őriztetik ebből az időből. A Herodottól Nagy-Károlyig terjedő eseményekre az egyes kőfeliratok, márványtöredékek, régi pénzek derítenek némi fényt. Ily emlékekkel azonban alig rendelkezik a Nemzeti Múzeum. Erre nézve ismét a görög és római írókat kellene átnézni. Az ő magánkönyvtárában sok ily munka meg van ugyan, de nem a legjobb kiadásban. Ellenben az egyetemi könyvtárban minden feltalálható, sőt megvannak ott a Hevenessy- és Kaprinay-féle kéziratok is. Minthogy azonban az egyetemi könyvtár őre azt állítja, hogy ezeket nem adhatja ki, arra kéri ő fenségét, hasson oda az országbíró útján, hogy a

¹ Az iratokból két kötet jelent meg e cím alatt: *Gabrielis Bethlenii Principatus Transilvaniae Coaevis Documentis Illustratus. Collegit Georgius Pray. Edidit Jac. Ferdin. Miller. Pestini, 1816. I. II.*

Múzeum mindazon könyveket és kéziratokat megkapja, a melyeket a Kriebel-féle munka czéljaira felhasználni kíván. Hasonlóképen óhajtandó lenne, ha a primási könyvtár kiadná a Bél-féle kéziratokat, a melyekben vármegyénként vannak történelmi emlékeink feldolgozva, s a melyekből a Nemzeti Múzeum csak a négy nyomtatásban megjelent kötetet, és kéziratban Abauj és Trencsén megyéket bírja.¹

A nádor 1816 július 26-án arról értesítette Millert, hogy kívánsága szerint felkérte Ürményi országbíró, mint az egyetem elnökét, hogy az egyetemi könyvtár anyagát bocsássák Kriebel rendelkezésére; valamint az esztergomi káptalant is felhívta, tegye lehetővé Kriebelnek Pozsonyban Bél Mátyás kéziratainak használatát. De egyúttal arra is utasította Millert, hogy ha Kriebel megérkezik, a Múzeum részéről is mindenben kezére járjanak.²

A nyár folyamán megérkezett Budára az a két láda könyv, mappa és régipénz, a mit Sándor István az Akadémiára hagyott. A nádor azzal értesítette erről Millert, hogy a ládákat vegye át, az ezekben foglalt tárgyakat a Múzeumban őrzött irodalmi gyűjteményektől elkülönítve helyezze el, az átvett tárgyakról pedig adjon elismervényt.

A gyűjtemény sokkal jelentéktelenebb volt, mint várni lehetett. A könyvek vagy olyanok voltak, a melyeket már a Széchenyi-könyvtár is bírt, vagy pedig a melyeket a kézikönyvtárba kellett volna elhelyezni; de még ezek közt is több csonka találtatott. Miller mindössze 9 munkát választott ki; ebből 3-at a természetrajzi osztály örének adott át használatra, 6-ot a könyvtárban helyezett el. A többit pedig ládába rakta és lepecsételte.

Horvát István úgy nyilatkozott, hogy Sándor István könyvtárának tizedrészét sem teszi ez a két láda könyv. A többi közt hiányzott szerinte egy nagyon értékes biblia, valamint Pesti Gábertól Aesop meséi magyarul, a miből még csak a bécsi császári könyvtárnak volt egy példánya; valamint a megboldogult tulajdonosnak több kötetre terjedő sajtókész kézírata. Sőt az is közismert dolog volt, hogy Sándor Istvánnak Lukán is volt könyvtára.

A nádor, a kinek Miller minderről köteleességszerfen jelentést

¹ Igazgatósági irattár. A. 1815. Nr. 118.

² U. ott. A. 1816. Nr. 41.

tett, meghagyta neki, tudakozódjék a nógrádi alispánnál a lukai könyvtár sorsa felől.

Időközben azonban József nádor a végrendeleti végrehajtótól azt az értesítést nyerte, hogy a rokonok viszálykodása következtében nem képes a hagyatéki ügyet lebonyolítani. Mire a nádor újból leirt Millernek, hogy Rakovszky ügyvéddel lépjen érintkezésbe, a ki talán keresztül tudja vinni az intézetet érdeklő hagyományok kiadatását.¹

Nincs róla biztos tudomásunk, mert sehol nem leltük semmi legcsekélyebb nyomát, de azt kell hinnünk, hogy Széchényi gróf csakugyan beváltotta ama ígétetét, hogy elmegy a nádorhoz, és ki fogja nála eszközölni, miszerint egy alkalmas egyénnek kinevezésével tegye lehetővé a metszetek, fődabroszok és czimerek katalogusának kiadását, mert József nádor 1816. június 27-én, minden más előzmény nélkül, leiratot intéz Millerhez, a melyben értesíti, hogy Kovachich József Miklóst, Márton György fiát, bölcsészet-tudort, tekintettel atyjának bokros érdemeire, de saját képességeire, valamint a magyar irodalom és diplomatika terén való jártasságára is, kinevezi a Széchényi-országos-könyvtár öre mellé adjunctusnak, július 1-jétől esedékes évi 500 forint fizetéssel, meghagyván Millernek, hogy a kinevezettet erről értesítse és az eskü letévése iránt intézkedjék.²

Elolvasván Miller a nádori leiratot, szokása szerint sietett a kinevezés megtörténtét a budai lapokkal közölni, még pedig úgy, a hogy az okirat hangzott, hogy t. i. ő fensége a fiúban az apa érdemeit is jutalmazni kívánta. Értesülvén erről az öreg Kovachich, levelet intézett Millerhez, a melyben tiltakozott a kinevezésnek ily módon való közzététele ellen, miután nemcsak az ő érdemeivel nem áll arányban ez a jutalom, hanem a fiáéival sem. Miller a levelet felolvasta a többi múzeumi tisztviselő előtt, a kik szintén nagyon megütköztek tartalmán és kérték őt, eszközölje ki a nádornál a szolgálati szabályzat kiadatását, mert ha az apa ily módon felbízta a fiát, nem sok jót lehet tőle várni. Miller, a kit mindenestre bántott az a körülmény, hogy a nádor az ő megkérdezése nélkül hozott egy új tisztviselőt az intézethez, kapott

¹ Igazgatósági irattár. A. 1816. Nr. 28, 46, 56.

² U. ott. Nr. 30.

az alkalmon és az esetet július 31-én a nádor elé vitte, a ki azonban nem tartotta szükségesnek felterjesztésére válaszolni.¹

Az új könyvtári tisztviselő kinevezése lehetővé tette, hogy Széchényi júl. 9-én egy kéressel forduljon Millerhez.

Abból a határtalan buzgalomból kifolyólag, a melylyel semmi-féle áldozattól vissza nem riadva, minden lehető módon igyekezett a könyvtárt gyarapítani, megtörtént, hogy megfelelkezve a saját és családja érdekeiről, oly okleveleket is átengedett az intézetnek, a melyeknek okvetetlenül a családi levéltárban lett volna a helyük, s a melyek hiányából, a mennyiben a Széchényiekkal szorosabb összeköttetésben álló Tököli, Gyulafi, Rozgonyi és Bánffi családokra vonatkoztak, esetleg érzékeny anyagi károsodást szenvedhettek volna utódai. Arra kérte tehát Millert, hogy a mellékelt jegyzéken feltüntetett iratokat kerestesse ki a könyvtárból és a mennyiben ezek eredetiek lennének, hiteles másolatot tartson vissza felőlük, az eredetieket pedig küldje vissza neki. Ha azonban ez nem lenne keresztülvihető, úgy legalább a másolatokat juttassa el hozzá. Nemcsak a felmerülő költségeket viseli szívesen, hanem az ő készségét is meg fogja hálálni.²

Miller a jegyzék alapján megállapítván, hogy eredeti oklevél ezekből nincs a könyvtárnál, július 13-án megírta ezt a grófnak, valamint az is, hogy a másolatokat újból leiratja. Egyúttal kilátásba helyezte, hogy a jövő hó végén esetleg személyesen is tisztelheti őt, miután ő felségéhez egy folyamodványt akar benyújtani, mostoha fia örökbe fogadása ügyében. Azt hiszi, 42 esztendei szolgálat után ezt megteheti. Azonban ennek daczára sem merte volna magát erre határozni, ha a felség 1814. október 26-án meg nem parancsolja neki, hogy Bécsbe menjen, és ha teljesen a saját legmagasabb elhatározásából nem igéri neki, hogy megjutalmazandja érdemeit.³

Széchényi, addig is, mig tetteivel bizonyíthatja be halálját, levélben köszöni meg készségét, hogy a családi levéltárba tartozó iratok kikeresésére vállalkozott. Újból kéri, irassa le számára ezeket, hitelesíttesse a másolatokat a nádori kancelláriánál és küldje el neki. Nagy örömmel értesült arról, hogy legközelebb

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1816. Nr. 1230.

² Miller levelezése XIV.

³ Széchényi levéltár. I. kötet, 9 szám, III. csomag, 56. szám.

Bécsbe jön és láthatja őt. Kívánja, hogy szerencsével járjon, és kérvénye kedvező elintézését nyerjen.¹

Miller nem annyira tisztelni kívánt Széchényinél, mint inkább nála megszállani. Ezt kerülő úton, Tibolth közvetítésével, tudomására is hozta Széchényinek, a ki azonnal meghívta őt magához, feleségével együtt. Így legalább alkalma lesz — úgymond — iránta érzett őszinte vonzalmát valamiképen tanusítani. Egyszersmind egy újabb jegyzéket is küld, a családi levéltár részére készítendő másolatokról. Ezenfelül egy csomó könyvet vásároltat vele, a maga használatára, Trattnernél.²

Miller augusztus 2-án bejelenti a nádornál, hogy a metszetek, földabroszok stb. katalogusának ügyében több megbeszélni valója lévén Széchényivel, s hogy némileg kipihenje magát, Sopronba kell mennie. E végből augusztus végétől számítandó négy heti szabadságidő engedélyezését kéri, annál inkább, mert a mióta az intézetnél működik, pihenés céljából egy éjszakát sem töltött távol Pesttől. Megnyervén az engedélyt,³ augusztus 18-án válaszol Széchényi levelére.

Örömmel elvállalja az iratok lemásolását, és szerette volna, ha a munka rövid idő alatt elkészül. A mai romlott fiatalság azonban még pénzért sem akar dolgozni; vagy ha elvállal is valamely munkát, legyen ez még oly csekélység, oly árt követel érte, hogy tisztességes ember bosszankodás nélkül nem hallgathatja. A törvényszünet idején több juratust hivatott magához, a kiket felszólított a másolásra. A nebulók azonban nem szégyenlették magukat minden ívért 2, egy nemzetségtábláért pedig 5 frtot kérni. Ezen a követelésen annyira felindult, hogy kikergette őket szobájából. Majd elvégzi a munkát a könyvtári szolgálta, a kinek olvasható írását Tibolth nagyon jól ismeri. Ez szorgalmasan másolgat és semmit sem kér, hanem teljesen a gróf nagylelkűségére bizza a díjazást.

Nem talál szavakat annak kifejezésére, mennyire lekötelezte őt a gróf váratlan kegyességével, a melyet reményleni sem mert volna, annál kevésbé kérni, ha Tibolth meg nem előzi szegyenlős voltát.

¹ Széchényinek 1816. július 18-án kelt levele. Miller levelezése. XIV.

² Széchényi 1816. aug. 6-iki levele. U. ott.

³ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1816. Nr. 1229. Igazgatósági irattár. A. 1816. Nr. 43.

Szeptemberben élni fog jóságával. A nádortól éppen ma kapott négy heti szabadságot. Erre az útra nem a maga érdekében vállalkozik, hiszen reá nézve már minden késő, hanem hogy mostoha-fiával jót tegyen. Kevés vagyonát már ráruházta, szeretné tehát nevét is ráhagyni. Ha tehet valamit érdekében ebben a dologban, ne mulasztja el. Nem hiszi, hogy valaki emiatt azzal a gyengeséggel vádolhatná, mintha még halála után is élni akarna nevében; egyetlen célja, hogy mint tisztességes ember, kötelességeit élte végéig teljesíthesse. A Gondviselés úgy akarta, hogy másodszor is megnősüljön; ez a végzete arra inti, hogy lelkén viselje azok sorsát, a kiknek gondozását magára vállalta. Nagyon szeretné ugyanis, ha a gyermek, a ki atyját nem ismerte, benne találná fel azt.¹

Miller egyttal könyveket is küldött a grófnak Bécsbe, a melyekért Széchényi augusztus 24-én mond köszönetet. P. Albert könyveért annál nagyobb a köszönete, minél sürgősebb volt reá nézve ennek kézhez vétele. A költségeket majd bécsi találkozásuk alkalmával fogja megtéríteni. Nagy vigasztalására szolgált nagybecsű soraiban olvashatni, hogy elfogadván ajánlatát a lakást illetőleg, nemsokára szerencsétlenül fogja. Megtudván, hogy Sopronnak jön, akként intézkedett, hogy itt is házában szálljon meg, nejjével együtt és méltó fogadtatásban részesüljön.²

Az ősz folyamán Miller csakugyan megjárta Sopront és Bécsset, a hol jóval több ideig élvezte Széchényi vendégszeretetét, mint a mennyire tervezte. Valamikor október végén kerülhetett vissza Pestre; mert csak november 4-én köszöni meg hálálkodó szavakban a gróf jóságát. Biztosítja őt, hogy örök hálájának bebizonyítására minden alkalmat örömmel fog megragadni, hogy kegyeit még jobban kiérdemelhesse. Ez — úgymond — csak szó és beszéd, de szívből fakad. Kéri további támogatását, és főleg pártfogolja ügyét a kancellárnál s a tanácsosoknál. Reményli, az ő támogatása mellett célzott ér, a mikor nem a maga, hanem más javát akarja. Feleségével és gyermekeivel együtt csókolja kezeit. Ne feledkezzék meg róluk s ők is ígérnek, hogy soha sem szünnék meg a Széchényi-ház tisztelői közé tartozni.³

Négy nappal e levél megírása után történt, hogy a természet-

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

² Miller levelezése XIV.

³ Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

rajzi tár örét, Tehel Lajost, szélhűdés érte, a ki ennek következtében november 19-én elhalálozott.

A mint a nádor híret vette a halálesetnek, azonnal intézkedett, hogy Miller vegye magához a természetrajzi osztály kulcsait és ügyeljen, hogy a hagyaték leltározása alkalmából az intézet tulajdonát képező dolgok gondosan elkülöníttessenek a boldogult magántulajdonától.

Miller december 6-án számol be eljárásáról. Az osztály kézi könyvtárát, a melyet részint a Széchényi-országos-könyvtár anyagából, részint egyéb ajándékokból válogatott össze, az elhalt ör nem hivatalos helyiségében, hanem magánlakásán tartotta, minek következtében nem egy munka elveszett, a melyeket újból be kell szerezni. Más dolgokban is sok volt a hiányosság, rendetlenség. Átvizsgálván a hagyatékban lévő kéziratokat, semmit sem talált, a mi a boldogult tudásáról, szorgalmáról tanuskodott volna. Mindent más által végeztetett, a mivel életében mint saját munkájával dicsekedett. Sajátkezű írása mindössze 2 ivre terjed, s ez sem egyéb, mint a Múzeum tulajdonát képező ásványok pusztá névsora. A magyarországi kőszénről irt munkálat kézírata Haberle munkája, a ki oly feltétel alatt engedte át ezt Tehelnek, hogy 100 arany fejében a saját neve alatt kiadhatja.¹

Miller érezte, hogy a természetrajzi osztályban tapasztalt rendetlenség miatt, bizonyos mértékben, őt is felelősség terheli. Nehogy tehát esetleg a mulasztás vádja érje, december 29-én ezt a felterjesztést intézi a nádorhoz.

A mult napokban gondosabban megvizsgálván a könyvtárt, régiségtárt és a természetrajzi tárgyak osztályát, bizonyos mulasztások ötlöttek szemébe, a melyeket mindjárt kezdetben ki kell irtani, nehogy elhatalmasodjanak. A tárgyak körül tapasztalható rendetlenség, a késedelmes feldolgozás, a tisztviselők hanyagsága, az értelmesebb látogatók szemében nem ajánlja az illető közintézetet. Nehogy az a szokás, a mely eddig a természetrajzi osztályban uralkodott, a többi osztályban is lábra kapjon, indítatva érzi magát, az általa már számtalanszor kérelmezett szolgálati szabályzat hiányában, esedezni, kegyeskedjék ő fensége a mellékletben beterjesztett javaslatot megvizsgálni, és ha jóváhagyásával találkozik

¹ Igazgatósági irattár. A. 1816. Nr. 96.

küldje le neki rendelet alakjában, utasítván felelősség terhe alatt, hogy ezt közölje az illető örökkel, ellenőrizze szigorú végrehajtását és a munkálatok haladéktalan megkezdését. Ha ez nem történik, kárba vész minden törekvése. Mert ugyan mi haszna van abból az intézetnek, ha a tárgyak összegyűjtetnek, de sem nem katalogizáltatnak, sem le nem iratnak? Horvát István talált egy jötevőt, a kinek pénzén erre a célra három jegyzőkönyvet szerzett be, egyet a könyvtár, egyet a régiségtár, egyet a természetrajzi osztály részére. Ezentúl tehát mindent be fognak ezekbe vezetni, akár ajándék, akár vétel útján jut valami az intézet birtokába. Azonban hasztalan buzdíttatnak az örök nagyobb pontosságra, ha nem ismerik kötelelességeiket. Mindezt nem panaszként mondja, hanem elővigyázatból javasolja, nehogy a mi eddig rosszul volt téve, az a jövőben megengedettnek látszassék. Ő már az új év kezdetén be akarja hozni az új rendet, addig is, míg mindenki megkapja az erre vonatkozó hivatalos utasításokat. Nyugodt lélekkel meri állítani, hogy mindig elkövetett mindent az intézet érdekében, és a jövőben sem fog semmit e tekintetben elmulasztani, de szüksége van az örök közremunkálására. Az ő napjai már meg vannak számlálva, és nem akar rendetlenségeket hagyni utódjára.

A mellékelt javaslat a következő intézkedéseket foglalta magában.

Minekutána az egyes osztályok őreinél lévő könyvek mind az országos könyvtár tulajdonát képezik, a könyvtár órének pedig tudomással kell bírnia az összes könyvek hollétéről, hogy ha keresik valamelyiket, ahhoz tudja utasítani az illetőt, a kinél a könyv található, ennél fogva a régiségtár és természetrajzi osztály őrei pontos jegyzéket állítsanak össze az átvett munkákról, ezt írják le három példányban, írják alá, üssék rá pecsétjüket, és egyet maguknál tartván, a másik kettőt adják át a könyvtár órének és az igazgatósági levéltárnak. A könyveket nem lakásaikon, hanem hivatalos helyiségeikben tartoznak gondosan megőrizni; az intézeten kívül álló egyéneknek nem szabad ezeket kikölcsönözniök, a melyek pedig megrongálódnak, vagy elvesznek, kötelesek sajátjukból megtéríteni.

Minden újabb tárgy, legyen az nyomtatvány, vagy kézirat, ásvány, gépezet, régipéncz, fegyver vagy más drágaság, akár ajándék, akár vétel útján jutott a Múzeumba, megmutatandó az igazgatónak, azután pedig bevezetendő az illető osztály naplójába, szép, tiszta

és nem elsietett írással, annak kitüntetésével, hol találták, kitől származik, van-e valami benső értéke; továbbá az év, hó és nap, a melyen a bejegyzés történik.

A mint a természetrajzi osztály órének az ásványok, növények, csontok stb. összeírásával kell foglalkoznia, úgy a régiség-tári ór az érnek, szobrok s más régiségek jegyzékét készítse el. A könyvtár óre pedig a könyveket, kéziratokat, földabroszokat, czimereket, metszeteket, szóval mindazt, a mi nem foglaltatik a Széchényi-féle nyomtatott katalogusokban, igyekezzék összeírni.

Ezen munkálatok elvégzésére elegendő idővel rendelkeznek, ha a hivatalos órákat 9—12-ig délelőtt, és télen 2— $1\frac{1}{2}$ -ig, nyáron pedig 3—6-ig délután, pontosan betartják. Tartsák mindig szem előtt, hogy azért van hetenkint két nap a látogatók fogadására kijelölve, hogy a többi napon zavartalanul foglalkozhasanak irodalmi teendőikkel, nem pedig, hogy tétlenségben töltsék el az időt, vagy tetszésük szerint elmaradjanak a hivatalból.

Mindenkinek hat heti szabadságidő jár az igazgató tudtával, pihenés céljából és hogy magánügyeit elintézhesse; kölcsönösen tartoznak azonban egymást a vendégek fogadtatásánál helyettesíteni.

A közönséges látogatóktól meg lehet ugyan kívánni, hogy a kitűzött időben keressék fel a gyűjteményeket; a mágnásoknak, előkelő állású egyéneknek, tudósoknak, külföldieknek azonban, máskor is, a hivatalos időn belül, készséges szivességgel, és nem tunyán, kedvetlenül kell szolgálatukra állaniok. A gondjaikra bizott tárgyakat ne a szolgálta által mutattassák meg ilyeneknek, hanem a szolgálta kíséretében ők maguk adják meg a szükséges felvilágosításokat.

És miután mindnyájan egy közös cél elérésére törekeshnek, szükséges, hogy az örök kellő barátságban, egyetértésben éljenek egymással; irodalmi dolgozataikat egymással közöljék, egymás véleményét kikérjék és az intézet érdekeinek előmozdítása felől az igazgatóval gyakrabban tanácskozzanak; mondják el neki, mit kellene beszerezni, kijavítani stb. és igyekezzenek a nyilvánosság előtt bizonyosságot tenni arról, hogy a hazának nem annyira fizetett munkásai, mint inkább buzgó gyermekei, a kiknek szorgalmától, tudományától függ az intézet jó hirneve és fejlődése.¹

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1817. Nr. 343. Igazgatósági irattár. A. 1816. Nr. 124.

Körülbelül ebben az időtájban történt, hogy Bécsben döntöttek, Millernek az Appenauer-fió örökbefogadását illetőleg benyújtott kérvénye felett. A válasz elutasító volt. E helyett I. Ferencz király, tekintettel sok évi hűséges szolgálatára, királyi tanácsossá nevezte ki őt.¹

Széchényi 1817 január 2-án ír neki, a kitüntetéssel kapcsolatban. A megkésett jókívánatokat — olvassuk levelében — nem szokás rossz néven venni, főleg ha a késedelem oka nem hanyagság. Az iránta érzett őszinte jóindulat követelményeinek már előbb eleget tett volna, ha csak, amennyiben nagy vigasztalására szolgált a vele szemben tanusított igazságosság, épp annyira el nem tölti őt fájdalommal és megütközéssel a sors gonoszsága. Rosszul esett ugyanis neki, hogy jogos kérelmét csak részben teljesítették. De bízva abban, hogy a mi halad, el nem marad, elhatározta, megtöri hosszas hallgatását és legújabb kitüntetése felett kifejezi jókívánatait, szívből óhajtván, hogy ezután még több is következék, s nem kételkedvén, hogy érdemeinél fogva még az is teljesülni fog, a mit most nem nyert meg. Bár mindazt meghozná az új év, a mi őt és nejét meglegedetté, boldoggá tenné!

Mellékeli azon könyvek jegyzékét, a melyekkel Mocsy pápai postamester újabban ismét gazdagítja a Múzeumot, kérvén hasson oda a nádor ő fenségénél, hogy Mocsynak már oly sok alkalommal tanusított buzgalma figyelembe vétessék, ha valami üresedés nyílik az intézetnél.²

Miller január 18-án hosszabb levélben köszöni meg a gróf figyelmét. Bizonyára csodálkozik — írja — hogy ő, mindhalálig hálás tisztelője, három levelére csak most válaszol. Ennek oka nem elfoglaltsága volt, hanem a veszedelem, a melyben forgott. Az történt ugyanis, hogy midőn Tehel halála után a nádor által elrendelt felülvizsgálatot megtartotta, november 25-én, két nagy szekrényt helyéről elmozdítván, jobb karja oly szerencsétlenül szorult ezek közé, hogy hét héten keresztül nem vehetett kezébe tollat.

Nem lát maga előtt más utat soha nem szünő tiszteletének tanusítására, mint ha a gróf kívánságának megfelelően minél előbb elkészíti a földabroszok, címerek stb. katalógusát. Az első kötetet

¹ A kinevezési okirat február 26-áról van keltezve. Múzeumi kéziratár. Fol. Lat. Nr. 2442.

² Miller levelezése XV.

902 negyedréti oldalra írva már elküldötte Tiboltnak; sőt már a II-ből is 2 ívet. Mialatt az első kötetet kinyomják, a II. és III. is elkészül.

A midőn e hó 8-án a nádor megleltette a Múzeumot, és lakásán őt is meglátogatni méltóztatott, beszéd közben a gróf nevében Mocsyt ő fensége figyelmébe ajánlotta. A nádor kinyilatkoztatta, hogy a pénzalap megnövekedtével, ha elérkezik a három kancellista kinevezésének ideje, a gróf által ajánlatba hozott egyének különös figyelemben fognak részesülni. A maga részéről sem fog semmit elmulasztani, csak jó írása legyen, bírja a hazai nyelveket és ne legyen valamely nyilvánvaló hibája. Előtte mindedig teljesen ismeretlen.

Jól tudván, hogy a mit a gróf oly szerencsésen kezdeményezett, azt nem szűnik meg további támogatásában részesíteni nem restell a haza érdekében koldulni. Most első sorban oda irányozza törekvését, hogy a régiségtár részére szükséges kézikönyveket beszerezze. Már több görög szerzőt megszerzett a könyvtárnak, de hiányzik még Strabo munkája, a melynek amsterdami kiadását látta a soproni könyvtárban. Ezt azért bátorodik elkérni, mert tudja, hogy a legfényesebb kiadást most kapta meg nemrég Angliából. Azzal a reménnyel kecsegteti tehát magát vagy inkább a könyvtárt, hogy kívánsága teljesül.

A gróf teljesen zavarba hozta őt jóságával, kifejezván jókivá-natait királyi tanácsossá történt kineveztetése alkalmából. Nem talál megfelelő szavakat köszönete tolmácsolására; s így nem marad más hátra számára, mint hogy kérje Istent, hallgassa meg azon fohászait, a melyeket nemcsak az új év alkalmából, hanem naponta küld az egek Urához a gróf és egész családja boldogságáért, hogy még számos éven át élvezzék jóságát pártfogoltjai.

A királyi tanácsosság őt egyáltalában nem vigasztalja meg; kénytelen ugyanis bevallani, hogy a hír, miszerint az örökbefogadás nem engedélyeztetett, oly mélyen lesujtotta őt, hogy azóta nem képes ezt a hamisságot elfelejteni. A nyilvánosság előtt méltatlannak ítéltetett arra, hogy emléke fenmaradjon. Bárki kénytelen beismerni, hogy a kinevezéssel csakis az intézetet érte kitüntetés; ő azonban elesett a jutalomtól. Eltökélt szándéka volt, megtagadtatván kérelmének azon része, a melyre legtöbb súlyt helyezett, lemondani a hiábavaló címről. Ezt azonban megtiltotta

neki a nádor, abban a hiedelemben, hogy az igazságtalanság csak is az előadó rosszakaratának tulajdonítható. Reá nézve elég, hogy újból meggyőződött róla, miszerint jobban kell tartani az emberi gonoszságtól, mint az Isten büntetésétől.

Miután a dolog teljesen másként sikerült, mint ahogy reménylette és várta, ügyeit, mint mindig úgy most is az isteni gondviselésre bizza. Csak arra kéri a grótot, tetézze meg iránta való jószágát még azzal az egygyel, hogy sürgesse meg a magyar udvari kancelláriánál a kinevezési okirat elküldését, nehogy szokás szerint egy éven át is elhuzódjék; ugyszintén, fizesse ki nevében a szokásos díjakat, a melyeket azután ő meg fog téríteni. Oesterreicher orvos vállalkozott ugyan ezek kiegyenlítésére, de az igazat megvallva, szégyenli a zsidó szolgálatát igénybe venni és neki bármiként lekötelezettjévé válni.¹

Széchényi január 25-én felel Miller levelére. Megköszöni neki azon buzgalmát, hogy a földabroszok stb. katalógusának kiadását sietteti. Miután azonban úgy vélekedik, hogy a munkát csak mint befejezett egésznek lehet cenzura alá adni, inkább megvárja a hátralévő ívek elkészülését, mintsem hogy kénytelen legyen többször elmenni a felfuvalkodott cenzorokhoz. Mocsy buzgóságának fokozására azt óhajtáná, írja meg neki is Miller azt, a mit vele közölt alkalmaztatására vonatkozólag. Hogy azonban még életében megfoszsza magát a soproni könyvtárban lévő könyveitől, bizonyára nem fogja tőle kívánni, ha ismeri szeretetét ezen kis gyűjteménye iránt, és ha összehasonlítja ezt azzal a gyönyörrel, a mit neki naponkint szereznek a Nemzeti Múzeum kincsei. Majd ki fog tetszeni már elkészített végrendeletéből, mit határozott erre vonatkozólag halála esetére. A kinevezési okmány sürgetése és a díjak lefizetésére vonatkozólag előbb tájékozódni kíván és Oesterreicherrel tárgyalni, miután azóta hogy birtokait átadta gyermekeinek, legjobb emereit sem képes pénzbeli segélyben részesíteni.²

Az 1817. év márczius havában elhalálozott Vitéz József magyar és erdélyországi udvari ágens végrendeleti végrehajtója, gróf Festetich György, a megboldogult akaratának megfelelően, az

¹ Széchényi levéltár. I. kötet. 9 szám, III. csomag, 56 szám.

² Miller levelezése XV.

örökösök hozzájárulásával, két 1000 frtos alapítványt tett a Nemzeti Múzeumnál. A nádor márczius 24-én értesítette erről az igazgatót, leküldvén hozzá az alapítólevelek szövegének másolatát.

Miller a szövegezésben több kifogásolni valót talált. Az egyik alapítólevél szerint az 1000 frt 6 százalékos kamatain, tehát évi 60 frton oly könyvek, kéziratok lettek volna vásárlandók, a melyek a magyar és erdélyi kancellária ismertetésével foglalkoznak. A pénz kezelésére az alapítólevél a múzeumi igazgatót jelölte ki. A másik alapítólevélben pedig az állott, hogy 1000 frt 6-os kamatai valamely Magyar vagy Erdélyország történelmére, földrajzára, statisztikájára vonatkozó értekezés kinyomatására fordítassék, melynek tárgyát a Nemzeti Múzeum igazgatója válaszszá meg. A példányokból tíz darabot a főhivataloknak, tizet pedig a református iskoláknak kell megküldeni. Az elárusítás után befolyt összeget a tőkéhez kell csatolni, hogy idővel nagyobb munkák is kiadhatók legyenek. Az egész eljárás eredményéről az igazgató tartozék beszámolni az örökösöknek.

Miller mindenekelőtt nem tartotta helyesnek az első alapítólevél azon intézkedését, hogy a pénz a magyar- és erdélyországi kancelláriák ismertetésével foglalkozó munkák vásárlására fordítassék. E helyett azt szerette volna, ha a végrendeleti végrehajtók úgy intézkednek, hogy a kamatokon külföldön megjelenő magyar vonatkozású könyvek szereztessenek be, az országos könyvtár czéljaira. De nem értett egyet azzal sem, hogy a pénz kezelése a Múzeum igazgatóját terhelje; hanem ezt is az országos pénztárba kívánta beutalni.

A mi pedig a második alapítólevélben foglalt intézkedéseket illeti, azokat egyszerűen kivihetetleneknek tartotta. Hiszen az ő számításai szerint egy ív nyomdaköltsége, mindent belevéve, meghaladta a 116 forintot. Hogyan lehetne ily körülmények közt a 60 forintból akár a 20 példányt előállítani, akár valami haszonra szert tenni. Emellett nem tartotta elfogadhatónak azt sem, hogy az igazgató magánszemélyeknek tartozék beszámolni. Azt ajánlotta tehát, hogy vagy várjanak addig, míg az 1000 frt a kamatok hozzácsatolásával 2000-re növekszik fel, vagy pedig fordítsák a 60 frtot, mint a Marczibányi-alapítványnál történik, jutalmazásra.¹

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1817. Nr. 1818.

A nádor Miller észrevételeit megküldötte a végrendeleti végrehajtónak; mire Festetich György magán úton is felhívta Millert az ügy elintézésére. De Miller nem volt hajlandó engedni álláspontjából, hogy az alapítólevelek, úgy a hogy vannak, sérelmesek nemcsak az intézetre, hanem annak védnökére is; mert szerinte a nádor csak oly alapítványt fogadhat el, a mi a Múzeumnak valamely anyagi, vagy erkölcsi előnyt biztosít. Itt azonban egyik sem volt várható. Azt javasolta tehát Festetichnek, semmisítsék meg az alapítóleveleket és írjanak ezek helyett újakat, oly tartalommal, hogy a 2000 forint évi kamataiból az országos könyvtár 20 forintot kapjon kötésre, vagy kéziratok s nyomtatványok vásárlására, 100 forint pedig a Múzeum igazgatója által kitűzött pályakérdések megjutalmazására fordítassék.¹

Festetich György halálával az ügy a másik végrendeleti végrehajtó, Szűts István udvari ágens kezébe került, a ki az összes kamatokat valamely pályakérdés megjutalmazására szeretne volna szánni. A nádor azonban csak azon feltétel alatt akarta az alapítványt elfogadni, ha a Múzeum is részesül az alapítvány valamely javában. Mire Szűts is meghajolt a nádor akarata előtt, és oly értelemben állította ki az alapítólevelet, a mint azt Miller Festetichnek ajánlotta.²

Több időn keresztül nem írván Miller a metszetkatalogus felől, Széchényi május 16-án néhány, a kinyomtatott katalogus példányainak átvételét elismerő köszönő levelet, a többi közt a római pápáét is, megküldvén az irattárban való megőrzés céljából, értesítést kér Millertől az iránt, hogy mennyire haladt már a katalogus szerkesztésével.³ Majd június 21-én arra kéri, küldje meg neki haladéktalanul II. Lipót 1790/1. évi és I. Ferencz 1792. évi articulusait német fordításban, miután erre elkerülhetlenül szüksége van.⁴

Miller sietett a gróf kívánságának eleget tenni, sőt hogy fokozza örömét, megküldötte neki a munkában lévő katalogus előszánt előszót is.

Széchényi annál inkább lekötelezve érezte magát Miller

¹ Igazgatósági irattár. A. 1818. Nr. 16.

² U. ott. A. 1819. Nr. 95, 103. A. 1820. Nr. 7, 13, 28, 59.

³ Miller levelezése XV.

⁴ U. ott.

készsége által, mert ismerte elfoglaltságát. Hálásan elismeri, hogy az irányában tanúsítandó barátságban nem ismer akadályt. Most arra kéri, a küldött articulusok helyébe szerezzen az ő költségére a könyvtárnak egy példányt és küldje meg neki a többi articulusokat szintén.

Nem csekély vigasztalással töltötte el a metszetek, földabroszok stb. kiadandó katalógusához írt előszava, a melyet megköszönvén, abbéli örömeinek ad kifejezést, hogy ő — Miller — is megélhette a munka kiadását, sőt az előszót is megírhatta hozzá. Adja Isten, hogy még sokáig alkalma legyen növelni e téren érdemeit. Most már nincs egyéb hátra, mint hogy öneki, a ki annyira szeretné iránta való háláját tanusítani, írja meg őszintén, miben lehetne szolgálatára.¹

Miller olyanformán válaszolt a gróf levelére, hogy mindent elkövet, csak hogy kívánságának eleget teheszen.

Midőn ezért Széchényi neki köszönetet mond, újból kéri, nyújtson neki alkalmat a viszonzásra. Egyúttal megkeresi az iránt, hogy a könyvárust, a ki az articulusok megszerzését magára vállalta, sürgesse meg, mert igen nagy szüksége lenne ezekre.²

Miller nem kérte magát többször, hogy igénybe vegye Széchényi készséges hajlandóságát.

Már régebben tervbe vette, hogy az egyetemi épületben lévő éremgyűjteményt és régiségtárt, a könyvtárral együtt, a legelső kedvező alkalommal áttelepíti a gróf Batthyánitól vásárolt épületbe. A nyár közeledtével hozzálátott a munkához, és mindenek előtt átalakíttatta a régiségtár helyiségeit és a könyvtár befogadására szánt 7 szobát.

Hogy a költségeket erre honnan merítette, elbeszéli maga a július 18-án Széchényihez intézett levelében, a melyben értesíti, hogy eljárt Eggenberger könyvárusnál, a kért articulusok ügyében. Talán vizsgálatására szolgáland a grófnak — írja, hogy nem a mágnásoktól, az egyháziaktól, hanem a szegény nemesektől három év alatt 1300 forintot koldult össze; hozzáadván ehhez a saját zsebéből még 89 forintot, a lakása alatt lévő, elég tágas boltívezett csarnokot átalakíttatta és e tűz és tolvajoktól egyaránt

¹ Széchényinek 1817 június 30-án kelt levele. Miller levelezése XV.

² Széchényi 1817 július 14-én kelt levele. U. ott.

biztos helyen a gróf éremgyűjteményét elhelyezte. Még 865 forintot kell össze kéregetnie, hogy a papnevelőből a könyvtárt is biztonságba helyezze, ámbár jól tudja, hogy ezen buzgalmaért még jó szót sem remélhet legjelesebb honfitársaitól. De emlékében tartván Virgil szavait: »Sic vos non vobis etc.« minden ügyben és minden időben szolgálatára fog állani és szerencsésnek érzendi magát, ha valamiben kívánságát teljesítheti.¹

Augusztus 16-án már arról értesíti Széchényit, hogy minekutánna barátaitól összeszedett 315 forintot, a boltívezett igen tágas csarnoknak a könyvtár céljaira szolgáló átalakítására, s reménye lévén a még hiányzó 500 forint összegyűjtésére is, a jövő héten munkába állítja a kőműveseket. Felhívja azonban a gróf figyelmét a könyvtár bejárata fölé helyezendő emléktáblára. Ha a táblát, a melyről azt hallja, hogy már készen van, mielőbb megkapja, gondja lesz rá, hogy a gróf örökké emlékezetes áldozatának emlékére, méltó, szembeötlő helyre illesztessék. A dicsőség, ha ugyan szabad ezzel kérkednie, mindenesetre őt illeti, hogy a könyvtár és éremgyűjtemény, fáradhatlan buzgalmából megszabadult az állandóan fenyegető tűzveszélytől és megőriztetik az utókor számára.²

Széchényi sietett elismerését, köszönetét kifejezni azon hazafias buzgalom felett, a mit Miller a Nemzeti Múzeum fénye, biztonsága és fennállása ügyében fáradhatlan igyekezettel kifejtett. Tudomására hozza, hogy az emléktáblát még a napokban le fogja küldeni. És miután Tibolth a jövő hónap első napjaiban okvetlenül Pestre utazik, nem fogja elmulasztani általa a könyvtári átalakítás költségeihez is tehetségéhez mérten hozzájárulni.³

Miller nemcsak Széchényi előtt hangoztatta a szükséges költségek hiányát, hanem Csáky László gróf, a nagyváradi káptalan nagyprépostjának nagylelkűségére is igyekezett ily értelemben hatni s nem is eredmény nélkül, mert Csáky gróf szeptember 8-án arról értesítette, miszerint a Nemzeti Múzeumban eszközlendő átalakításokra szükséges 2973 frt 15 kr megfizetését magára vállalja. Csak azt kötötte ki feltételül, hogy a lapok ne közöljék ezen adományát; mert sokan fordulnak hozzá olyanok, a kik arra

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag, 56. szám.

² U. ott.

³ Miller levelezése XV.

hivatkoznak, hogy ismerik jótékonyágát a lapokból. Ha elengedhetlenül szükséges, hogy ez az ujságokba jöjjön, tegyék be névtelenül. Más okai is vannak ugyanis, a miért így akar eljárni, de ezeket hosszadalmas lenne elsorolni.¹

Tibolth szeptember elején csakugyan megfordult Pesten, de Millerrel nem találkozhatott, mert ez nejével együtt éppen Jászberényben volt két napig. Ennélfogva Sopronból értesíti őt szeptember 30-án, hogy a könyvtár áthelyezésére szükséges 993 frt 10 krajczárt Széchényi kiutalványozta. Tudatja egyúttal, hogy a gróf a Múzeumi Akták egy példányára, vele együtt, előfizet. Lajos grófot is fel fogja erre hívni, a mint Csehországból haza érkezik. A metszetek katalógusának kézírata még mindig Bécsben van, cenzura alatt. A mint innen kikerül, azonnal nyomdába fogja adni. Ujabban ismét becses kéziratokra tettek szert; a mint a könyvkötő elkészül velük, a nyomtatványokkal együtt elfogja küldeni.²

Miller végre október 28-án azt írhatta Széchényinek, hogy a könyvtár átvitele megtörténvén, az összes gyűjtemények ugyanazon tető alatt, tűzmentes, boltíves helyiségekben, vasajtók megett őriztetnek.

Az éremgyűjtemény egy 44 láb hosszú csarnokban lett 20 szekrényben, középen elhelyezve. Oldalt, a falak mentében csinos szekrények állottak, telve régi fegyverekkel, szobrokkal, arany és ezüst régiségekkel.

A könyvtárterem 42 láb hosszú volt. A látogató a folyosóról először egy, a hírneves emberek arcképeivel díszített helyiségbe jutott, a melyben asztalok, székek állottak és olvasótermül szolgált. Itt még 6 képre lett volna hely s Miller arra kérte Széchényit, küldjön egy vagy két ide való képet pl. Koháry herczegét, Teleky Sámuel grófét.

Az olvasószobából a könyvtárterembe nyilott az ajtó, a mely felett az alapítást hirdető emléktábla volt látható. Midón József nádor első ízben tekintette meg a helyiségeket, azt a megjegyzést tette a táblára, hogy ez, összehasonlítva a képek díszes kereteivel, túlságosan szegényesnek tűnik fel, a min azáltal lehetne segíteni, ha a gróf a tábla széleit megaranyoztatná. Miller ezt is közölte

¹ Miller levelezése XV.

² U. ott.

Széchenyivel kérvén, hagyja meg Szentiványinak, egyezzék meg a gróf házában lakó asztalossal, a ki ügyis dolgozik a Múzeumnak, a tábla körül alkalmazandó aranyozott keret költségeire nézve.

I. Ferencz király márványszobra a könyvtári helyiségben két ablak közt állott, kiválóan alkalmas helyen, úgy hogy már az olvasóteremből szembeötlött. A helyiség elég világos volt, mert két ablakkal az utcára, 6 ablakkal az udvarra nézett. A szekrények egészen a bolthajtásig érték. A terem hátsó része azonban üresen állott, nem a könyvek, hanem a szekrények hiánya miatt. Az ide még elhelyezhető 8 szekrénynyel várni kellett, a míg oly jötevők akadnak, a kik erre pénzt áldoznak. Miller a mennyezetet szerette volna kifestetni, és erre a célra felajánlott 100 frtot, Horvát István ugyanennyit. A még szükséges 400 frtra gyűjtést rendeztek. Október végeig azonban nem jött be több 5 frtnál.

Azzal is eldicsekedett Miller Széchenyinek, hogy a nádor, midőn eléje terjesztette a mesteremberek nyugtáit, maga is elcsodálkozott, hogyan volt képes ennyi munkát elvégeztetni a gróf Csákytól kieszközölt 3523 frt 15 kron. A Széchenyi által rendelkezésére bocsátott 993 frtot a gyűjtemények átszállítása, a képek, szekrények felállítása emésztette fel. Sőt még nem is fedezte e kiadásokat, úgy hogy még azt a 150 forintot is kénytelen volt a nádor hozzájárulásával felhasználni, a mit Kubinyi András a könyvtár céljaira megajánlott. De legalább megszabadult az örökös rettegéstől, mert valahányszor égháború volt, vagy tűz ütött ki valahol a városban, mindannyiszor attól félt, hogy valami szerencsétlenség éri a régi papnevelő épületét.¹

József nádor, még midőn július 28-án visszatért Karlsbadból, megtekintette a Múzeumban megkezdett átalakításokat, és a július 1-jén itt elhelyezett éremgyűjteményt.

Miller sem annak előtte, sem azután, nem tett írásbeli jelentést a munkálatokról; csak október 18-án, a mikor úgyszólván már minden befejezés előtt állott, intézett ő fenségéhez felterjesztést, a melyben előadta, hogy sok gond és utánjárás után végre teljesülni fog azok vágya, a kik rég óhajtják az összes gyűjteményeket egy fedél alatt látni. Ő e közóhajt, május hóban, a mikor Csáky László gróf nagyprépost Homonnára igyekezővén

¹ Széchenyi levéltár. I. köt. 9. szám, III. csomag, 56. szám.

Pesten átutazott, tudomására hozta neki, mire azonnal kiutalványozta a helyiségek átalakítására a m. udvari kamaránál számára esedékes 3523 frt 15 krt. A mi ezen felül költség felmerült, azt Széchényi gróf fedezte, s így összesen elköltött 4242 frtot. Hizeleg magának azzal, hogy az intézet érdekében kifejtett eme buzgalma ő fensége tetszésével fog találkozni. Csáky gróf pedig általa jelenti, hogy bármikor kész a Múzeum czéljaira áldozni.¹

József nádor úgy Csáky, mint Széchényi gróf előtt különös meglegedésének adott kifejezést, hogy az átalakítási költségeket magukra vállalták. Sőt október 29-én Millerhez intézett leiratában elismerte, hogy Miller is kiérdemelte ezt buzgó tevékenységével. Mindazonáltal szükségesnek látta a jövőre nézve a következőket előírni.

Miután az országgyűlés a Múzeum felett való legfőbb felügyeletet reá, a nádorra bízta, világos, hogy az ő külön engedélye nélkül itt semmiféle változtatást, a múzeumi épületen semmiféle javítást nem lehet eszközölni. Nem lehet e tekintetben mentségül felhozni azt sem, hogy a költségeket egyes jötevők viselvén, az intézet pénzalapjára ez megterhelhetéssel nem járt; mert az ily közintézetben létesítendő minden változtatást nem csupán pénzügyi, hanem egyéb szempontból is mérlegelni kell; ellenkező esetben megtörténhetnék, hogy tudtán kívül oly átalakításokat végeznének, a melyek a Múzeum rendeltetésével, vagy az intézet fővédnökének későbbi terveivel nem egyeztethetők össze, a melyeket tehát újabb költséggel ismét vissza kellene állítani. Meghagyja ennél fogva Millernek, hogy a jövőben semmiféle átalakítást, javítást ne végeztesen, mielőtt a terveket és költségvetést nála be nem mutatta és hozzájárulását ki nem nyerte volna.

Ezen általános utasításon kívül, még néhány különös észrevétele is volt a nádornak.

Mindenek előtt hibáztatta Millert abban, hogy elnézte Tehelnek, miszerint ez, felsőbb engedély nélkül, átalakításokat eszközöljön a Múzeumban birt lakásán, és erről nem tett jelentést. Mert az nem hihető, hogy ugyanazon épületben lakván, e változtatásokról ne lett volna tudomása. De még inkább hibázott abban, hogy az ott végzett munkálatokat éveken át nem fizette ki. Hogy

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1817. Nr. 1349.

ez ne ismétlődhessék, elvárja, hogy a jövőben minden hó 5-éig felterjessze a megelőző hó összes kiadásait feltüntető nyugtatványokat. Nem történhetett volna meg továbbá az sem, hogy a könyvtár részére átalakított 6 szoba, Miller saját szavai szerint, oly rettenetes elhanyagolt állapotba jusson, ha ő, mint igazgató, kötelességszerűen több gondot fordít az épület jókarban tartására is. Végül figyelmezteti, hogy csak azon régi közmondást fogja követni: »de mortuis non nisi bene loquendum« ha az elhunyt Tehel emlékének támadásától, a ki már nem védekezhetik, felterjesztéseiben tartozkodik.

A mi a könyvtár céljaira szolgáló szobákat illeti, ha ezek falai netalán kormosak, füstösek lennének, a vakolatot le kell kapartatni és újból bemeszelni. Az ablakok pedig vasalt táblákkal, s a bejárat vasajtóval látandó el.¹

Alig hogy beterjesztette Miller — minden mentegetődzés, vagy önigazolás nélkül a nádor által felhozottokkal szemben — a könyvtári ablakokra alkalmazandó vasalt táblák, vasajtók stb. költségvetését, a midőn újabb, a fentebbinél is szigorúbb rendretasításban részesült.

Ezt a Múzeumi Akták kiadása ügyében tanusított eljárása által vonta magára.

Azóta, hogy 1815 szeptember 2-án a nádor elé terjesztette az I. kötet tervezetét, még csak egyszer volt szó az Aktákról, a mikor ugyanezen év november 20-én Miller az ajánló sorokat is bemutatta ő felségének. A nádor néhány szóból álló változtatást tevén a hozzá címzett ajánlason, december 8-án kelt leiratában megengedte, hogy Miller az I. kötet kinyomatásáról gondoskodjék.²

Úgy látszik, Miller az egyes cikkek, dolgozatok összeállításával megkésétt és ez volt az oka, hogy az előfizetési felhívásokat csak az 1817. év kezdetén küldhette szét az országban. Elég az ahhoz, hogy a nádornak 1815 december 8-iki kijelentésére támaszkodva, 1817 augusztus 1-jén a Múzeum nevében aláírta a pesti egyetemi könyvtár nyomdájával kötött szerződést, az Akták kinyomatására nézve. A szerződés értelmében a körülbelül 60 nyom-

¹ Igazgatósági irattár. A. 1817. Nr. 143.

² U. ott. A. 1815. Nr. 119.

tatott ivre számított munkát, 500 példányban, amelyből 150 hollandi, a többi írópapír lett volna, ívenként 116 frtért lett volna köteles előállítani a nyomda.

Az aláírt szerződést Miller azután felterjesztette a nádorhoz megerősítés céljából. A nádor azonban augusztus 22-én kelt

35

Pro TOMO I. *Actorum Litterariorum Musei Nationalis Hungarici* Subscriptio recipitur:

BVDAE : In *Bibliopolio* Typographiae Regiae Vniuersitatis Hungaricae.

PESTINI : In *Bibliotheca regnicolari* Musei Nationalis Hungarici.

In *Officina Libraria* IOSEPHI
EGGENBERGER,

item

GEORGII KILIAN.

Terminato typo, pretium Libri cum adiectis Tabulis aeneis, per publicas Ephemerides annuntiabitur, et pro diuersitate Chartae Velinae, Hollandicae, aut Scriptoriae, in praenotatis Locis numerandum erit.

ELŐFIZETÉSI FELHÍVÁS A MÚZEUMI AKTÁKRA.

leiratában kijelentette, hogy tekintettel a túlnagy pénzáldozatra, a mit a szerződés az intézetre ró, ezt jóvá nem hagyja, hanem utasítja őt, hogy a mellékelt költségvetés keretében Hartleben pesti könyvárussal kössön szerződést és ezt mielőbb terjeszse fel hozzá. E költségvetés szerint Bécsben nyomták volna a művet, a papír minősége szerint 75, 85, 74 forintért ívenként.

Millert teljesen megzavarta a nem remélt válasz. A szerződés kötelezettségei alól még ki tudott volna talán valahogy menekedni, de elviselhetetlennek tűnt fel előtte a megszegyenítés, a mely ez által érte. A legelszántabban igyekszik tehát a nádorhoz intézett, szeptember 1-jén kelt felterjesztésében eljárását igazolni, megvédelmezni, és a nádort elhatározásának megmásítására bírni.

Bevallja, hogy a nádor intézkedése őt teljesen lesújtotta, mert önhibáján kívül az egész ország előtt elvesziti hitelét. Ő ugyanis az összes szétküldött előfizetési felhívásokban azt az ígéretet tette, hogy a fényesen kiállított kiadvány hazai termék lesz; hogy lássa az ország, mily nagyot lendült a nyomdászat is hazánkban. Igaz ugyan, hogy az egy ív nyomására számított 116 frt soknak tűnik fel, de elég magas a munka ára is, a mely 28—30 frtra van téve. Ezért a vevő méltán kívánhat fényes kiállítást. Mert a vételár és a könyv közt kell bizonyos arányosságnak lenni; különben uzsorászkodásnak tűnik fel az egész, a mit méltán szemére lehetne vetni a Múzeumnak, ha a bécsi nyomás fejében 30 frtot követelne példányonkint. S a budai nyomdát nem is lehet drágaságról vádolni, mert nem a nyomás drága, hanem a papiros; hiszen a nyomda kijelentette, hogy a nyomást 24 frtéért is elvállalja ívenkint, ha a Múzeum magára veszi a papiros beszerzését. Külömben, ha ő nem törekednék elsőrendű nyomdai kiállításra, idehaza is ki lehetne nyomtatni ívét 60 frtéért; hanem akkor nem is lehetett volna a kiadvány árát 30 forintban megszabni. Ő az Akták kiadásában a nemzeti dicsőséget és az intézet hírnevét tartotta szem előtt, és csak legutoljára gondolt anyagi haszonra. Ha azt árulja el, hogy főczélja a nyereszkesedés, igyekezetei mindjárt az első lépésnél csütörtököt mondanak. E helyett azt gondolta, jobb az évenkint várható csekélyebb nyereséggel beérni, mint egyszerre sokat nyerni, azután pedig semmit sem. Már pedig ez lenne az eredmény, ha a munkát Bécsben nyomnák. Ki adna 30 forintot, a melyet hazai nyomdatermékre szánt, egy bécsi nyomtatványért? És milyen színben fog ő feltűnni az ország lakosai előtt? Mindenki azzal fogja vádolni, hogy rászedte a közönséget, mert az előfizetési felhívásban hazai kiállítást ígért, most pedig idegen terméket ad nekik. Az előfizetési felhívás nyomására olyan betűkat használtak, hogy a mikor ezt Széchényi gróf Oxfordba elküldötte, az itteni könyvtár alkalmazottjai bevallották, hogy ennél tisztább

nyomást Angliában sem tudnak felmutatni. Az angolok ezen ítélete után kételkedés nélkül belement a szerződés megkötésébe, sőt az első ívek már ki is vannak nyomva, nem hihetvén, hogy kimutatván a Múzeumra háramló hasznót, ő fensége meg ne adja jóváhagyását. A szerződés értelmében 500 példányt nyomnak, 200-at velin, 300-at hollandi papiroson. Mindkét minőségből 30—30 példányt számítva szétosztandó tisztelet példányokra, 170 velin példányért, a 30 frtot számítva, 4200, a 270 hollandi példányért, a 28 fital 7560 forintot, vagyis összesen 11770 forintot lehet kapni. Levonván ebből az összegből a 8000 frtra számított nyomdai költséget, a múzeumi alapra maradna 3770 frt tiszta nyereség. Már pedig az a szerző, a ki a kiadások levonása után 6 százalékot nyer kiadványán, nagyon meg lehet elégedve az eredménnyel. Ő pedig a Múzeumnak 12 %-ot biztosít, és a kiadott pénz is az országban marad. Vajjon, a magyar irodalom ellenségeinek nem nyílnék-e újabb alkalom bennünket ócsárolni, ha azt látnák, hogy annyira el vagyunk maradva, miszerint irodalmi termékeinket is kénytelenek vagyunk külföldön nyomtatni?

De nem kevésbé fontos az a kérdés is, ki fogja Bécsben a korrekturát végezni? A korrektornak jól kell birnia a magyar, latin, német nyelvet; jól kell tudni olvasni a különféle kéziratokat; tanult, jóízű embernek kell lennie, különben a munka telve lesz sajtóhibával. Mily kellemetlen dolog a szerzőre nézve a korrekturát mással végeztetni, ő maga is tapasztalta, a mikor nem rég Sopronban kinyomták a Széchényi-féle kéziratkatalogust; annyi sajtóhiba maradt ugyanis ebben, hogy szegényli szerző voltát. Ugyanez ismétlődne az Aktáknál is. A bécsi nyomdák korrektorai tudatlan éhenkórászok, a kik anélkül hogy értenék a szöveget, háromszor felületesen átnézik a szedést, és nem az a főgondjuk, hogy ez hibátlan legyen, hanem hogy az első korrektúraért 3, a másodikért 2, a harmadikért 1 frtot kapjanak. A budai egyetemi nyomdában az a dicséretes szokás dívik, hogy az íveket csak akkor nyomják, ha a szerző ráírta az imprimaturt, és az ily korrektúraért mi fizetés sem jár. Az Aktákban körülbelül 10 különféle szerző dolgozata fog megjelenni, a kik bizonyára jobban elvégeznék idehaza a korrekturát, mint egy ember Bécsben. Jól tudja, hogy nem egyeztethető össze ő fensége méltóságával, mindezen dolgok iránt érdeklődni, és hogy ezeket senki sem fejtette ki őszintén

előtte; de éppen ez okból bátorkodik alázattal kérni, álljon el azon szándékától, hogy a munkát a haza határain kívül nyomják. A mennyire megnyugtatja lelkiismerete, hogy minden törekvése az intézet javára irányul, annyira lesújtotta a váratlan intézkedés és azt a gondolatot ébresztette benne, hogy őfensége nem tételezi fel róla, miszerint a reá bízott ügyeket hiven és takarékosan tudja elvégezni, vagy pedig teljesen megvonta tőle bizalmát.

Ha oly szerencsétlen lenne, hogy ő fensége nem méltatná meghallgatásra a nemzeti intézet dicsősége érdekében eléje terjesztett kérelmét, kegyeskedjék őt a szerkesztés alól teljesen felmenteni és más valakit megbizni azzal, hogy Hartlebennel, a ki ért talán a regények kiadásához, de nem ért oly irodalmi dolgokéhoz, a melyekhez nem csak az intézetnek, hanem az egész nemzetnek a dicsősége fűződik — a szerződést megkösse. Nagy öröme fog szolgálni, ha a dolog jól sikerül. Ha ugyanis a kezdet jó, az egész jó szokott lenni. Őneki tiltja a tisztesség, hogy mással kössön szerződést, mint a kivel már megkötötte.¹

József nádor, a kit nejének szeptember 14-én bekövetkezett váratlan elhalálása egy időre elvont a közügyek intézésétől, november 20-án válaszolt Miller felterjesztésére.

Szerinte a Múzeumi Akták kiadásának fő célja az kell hogy legyen, hogy az ország lakosai közelebbi felvilágosítást nyerjenek ezen irodalmi intézet állapotáról, a falai közt őrzött kincsekről, és hogy az intézet tulajdonát képező kiadatlan kéziratok közzététele által, valamint az érmészet, régészet és természet-tudomány köréből vett értekezések révén, a magyar irodalom újabb gyarapodást nyerjen. Minél nagyobb elterjedésnek örvend az ily mű, minél közismertebbekké válnak a benne foglaltak, annál hasznosabbnak bizonyul az országra és polgáira. Az ily vállalat kiadásánál tehát első sorban azt kell szem előtt tartani, hogy annak ára ne legyen magasabb, mint a mennyit a jó, tiszta nyomás költsége megkíván. A mi tehát drágítja a könyvet, csökkenteni fogja a belőle származható hasznot, mert csekélyebb elterjedésre számíthat. Ezt a mindennapi tapasztalás is igazolja. Mert köztudomású dolog, hogy a fényes kiállítású munkák úgyszólván kizárólag csak a nagyobb könyvtárak díszítésére szol-

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1817. Nr. 1433.

gálnak, és mint holt tőke hevernek ott. A nyomdászat története is azt bizonyítja, hogy az ily diszmunkákat nyomdászati hivalkodás, fejedelmi bőkezűség, vagy irodalmi társulatok áldozatkészsége hozza létre és osztja szét. És hogy ezek oly nemzeteknél szolgálnak közczélokra, a hol több a pénz, nagyobb az irodalom művelése, az összes művészetek, tehát a nyomdászat is a tőkély magasabb fokán állanak, úgy hogy mindez jelentékenyen leszállítja az előállítás költségeit.

Ezen, a dolog természetéből folyó észrevételeket Millernek sem lett volna szabad szem elől tévesztenie, a mikor az Akták kiadására gondolt; mert így nem javasolhatta volna egy közhasználatnak szánt munka fényes kiállítását, attól tartván, hogy azok a példányok, a melyek a hatóságok, vagy az előfizető magánosok könyvtáraiba jutnak, mint sok más irodalmi dolog, minden használat nélkül fognak ott heverni.

Ha Miller, a könyvészet terén szerzett hasznos tapasztalatai alapján, inkább az Akták kiadásának előnyeit, mint a kiállítás külső fényét tartotta volna szem előtt, nem jöhetett volna arra a gondolatra, hogy őneki — a nádornak — az lett volna a szándéka, miszerint az előfizetők, a magasabb előfizetési ár fejében is olcsóbb munkát kapjanak, és ekként — Miller kifejezésével élve — a Múzeum uzsorát űzzön; mert ha a kiadási költségek csekélyebbek lettek volna, az előfizetők is visszakapták volna pénzüik egy részét, miután az ilyen irodalmi vállalattól nem az anyagi hasznot, hanem a tudományos cél, a nemzeti művelődés előmozdítását kell várni. És ha a kötet ára leszállítatik, bizonyára többen szereztek volna meg, mint most, a mikor 28—30 frtot kívánnak érte.

De nem vehető figyelembe az sem, a mit Miller a korrek-túrára, a bécsi és budai betűk közti különbségre nézve felhozott. Oly irodalmi központban mint Bécs, kétségkívül lehet kifogástalan korrekturnak is gondoskodni. A mi pedig a bécsi betűket illeti, ezek is minden kifogáson felül állanak, sőt ha Miller a mutatványul felterjesztéséhez mellékelt pár ívet gondosabban szemügyre veszi, látta volna hogy ez sincs azzal a figyelemmel, pontossággal nyomva, amit ily fényes kiállítású munkánál méltán elvárhatni. A betűk pl. nincsenek egyenletesen elválasztva egymástól; a nyomdafesték színe nem kielégítő stb.

Mindezt csak azon czélból említi fel, hogy meggyőzze őt,

miszerint az ily költséges kiállítás folytán mennyire eltért az Akták kiadásának valódi czéljától és hogy egyáltalában nem tartja méltóságán alólinak, valamivel, legyen az még annyira alárendelt dolog is, a részletekre kiterjedőleg foglalkozni, ha a nemzeti dicsőséget, vagy a közjót érdeklődő dologról van szó.

Mint hogy azonban Miller az országban szétküldött előfizetési felhívásokban azt hirdette, hogy a Múzeumi Akták az egyetemi nyomdában fognak megjelenni, és jelentésében azt írta, hogy a nyomást már el is kezdték, a nyomdaköltségek pedig az előfizetési pénzekből fedezhetők, ezennel beleegyezését adja, hogy a nyomás az egyetemi nyomdára bizassék, a Miller által kötött szerződés erejénél fogva. Gondoskodjék azonban arról, hogy a munka megjelenése siettesék, és a nyomda nagyobb gonddal járjon el.

Mindazonáltal azon eljárását, hogy május 25-én 797. szám alatt kelt határozott parancsa daczára megkötötte a nyomdával a szerződést, mielőtt jóváhagyás végett neki bemutatta volna, rosszalja, és meghagyja, hogy a jövőben tartózkodjék felterjesztéseiben a dolog lényegére nem tartozó észrevételeinek nyilvánításától, és maradjon meg mindenkor a köteles önmérséklet határai közt.¹

Ez a leirat több tekintetben alkalmas volt arra, daczára hogy az ügy végleges elintézése akarata szerint történt, hogy elrontsa Miller örömet, a melylyel november 23-ára készült, a mikor első ízben osztattak ki fényes ünnepség keretében a Nemzeti Múzeum épületében, a Marczibányi-alapítvány jutalomdíjai.

Emlékezhetünk rá, hogy Miller még az 1815. év őszén, felsőbb meghagyásra, a pályakérdések kihirdetésére, megbíralására nézve javaslatot dolgozott ki, a melyet a nádor el is fogadott. De nem fogadta el ezt Pest vármegye, a mely a bíráló bizottság tagjainak kinevezését magának óhajtotta volna fentartani, sőt azt kívánta, hogy a Múzeum által kitűzött pályakérdések is megelőzőleg bemutatassanak az erre rendelt bizottságnak. Az ellen nem lett volna kifogása a megyének, hogy a bizottság elnökét a nádor nevezze ki; azonban hangsúlyozni óhajtotta, hogy ezt mint a vármegye főispánja, és nem mint a Múzeum védnöke teszi.

¹ Igazgatósági irattár. A. 1817. Nr. 155.

Miller nem késett tiltakozni a vármegye e követelései, és az intézet e lekicsinylése ellen és azt ajánlotta a nádornak, vagy alkalmazkodjék a megye az ő javaslatához, vagy pedig teljesen tartsa magát távol a Nemzeti Múzeum minden közreműködéstől, bármiként rendelkezett is a hagyományozó sok jó akaratral, de nem elegendő jártassággal az ilyen dolgokban; annál inkább szükséges ezt megtenni, mert a megye 1816 június 5-én tartott ülésében már oda is ítélte a 400 frtos jutalmat Beregszászy Pálnak, a nélkül, hogy könyvét a Múzeum megbírálta volna.

A nádor július 14-én értesítette Pest vármegyét, hogy ámbár nem kételkedik benne, miszerint Beregszászy irodalmi érdemei igen figyelemre méltóak, mindazonáltal a jutalom ily módon való odaitélését nem hagyhatja jóvá, mert az alapító akarata szerint a munkákat előbb egy bizottságnak kell megbírálnia, a melynek elnökét ő, mint a Múzeum védnöke, nevezi ki. Felhívta ennél fogva a megyét, hogy az alapító szándékának megfelelően, a Múzeum igazgatójával egyetértve, állapítsa meg a bíráló bizottság tagjait és ezek neveit jelentse be neki.

Miller, a kinek a nádor megküldötte a megyéhez intézett leiratának másolatát, július 27-én, nehogy a vármegye részéről holmi ismeretlen egyéniségek hozassanak javaslatba, s tekintettel arra, hogy a bírálóbizottság tagjainak nem különczködő, hanem békés hajlamú, irodalmi névvel bíró tudósoknak kell lenniök, Horvát Istvánnal tartott tanácskozás után, bemutatta a nádornak azok neveit, a kik legalkalmasabbak lennének e megbízásra, és a kiket ő fensége nyugodt lelkiismerettel kinevezhetne.

Ezek a következők voltak: 1. Báthory Gábor, dunántúli suprintendens, 2. Bene Ferencz, a pesti egyetemen az orvostan tanára, 3. Fejér György egyetemi tanár, 4. Horvát István könyvtárőr, 5. Kovács Mihály orvos, hírneves vegyész, 6. Kultsár István szerkesztő, 7. Verseghy Ferencz és 8. Virág Benedek.

Pestmegye természetesen másokat hozott javaslatba, úgymint: báró Prónay Sándort, császári királyi kamarást. 2. Szentkirályi László alispánt, 3. Jankovich Miklóst, 4. Glosius Dánielt, 5. Georch Illést, 6. Stettner Mátét, 7. Kovachich Márton Györgyöt és 8. Schedius Lajos táblabírákat.

A nádor nem akarta a vármegye jelöltjeit visszautasítani, hanem a Nemzeti Múzeum részéről Millert és Horvátot nevezvén

ki a bizottságba, azt e minőségben megerősítette, az elnökséget pedig gróf Teleky Lászlóra ruházta.¹

A bizottság 1817 márczius 26-án tartotta első ülését. Kimondván, hogy üléseinek jegyzőkönyvét magyar nyelven kívánja megszerkesztetni, megbízta Millert, Georch Illést, Schedius Lajost és Horvát Istvánt, vizsgálják át az 1815. és 16. években magyar nyelven megjelent munkákat és jelöljenek ki ezekből kettőt, a kellő indokolással, a bizottságnak megjutalmazásra. Június 13-án újból

M e g h í v á s.

A' Marczibányi Familiától esztendőnként a' leg jobb Magyar Könyv Irójának ajánlott Jutalom kiosztására Nagy Mélt. ÜRMÉNYI ÜRMÉNYI JÓZSEF Ország Bírāja, 's a' t. mint Nádor Ispányi Biztos Elölülése alatt a' Nemzeti Múzeum épületében e' folyó esztendei Szent **András** Havának 23-dikán délelőtti 11 órára.

MEGHÍVÓ A MARCZIBÁNYI-JUTALOM KIOSZTÁSÁRA.

összejöven a bizottság, megállapodott a megjutalmazandó munkákban, és a múzeumi igazgató által bemutatott pályakérdések közül kijelölt hármat, az 1815. 1816. és 1817. esztendőkre.

Jóváhagyván a nádor a bizottság határozatait, személyesen szándékozott a jutalomkiosztás ünnepélyén elnökölni. Miután ebben nevének közbejött halála meggátolta, Ürményi József országbíró bízta meg képviselével.

¹ Igazgatósági irattár. A. 1816. Nr. 29, 37, 115.

Az ünnepély november 23-án délelőtt 11 órakor ment végbe, a Nemzeti Múzeum épületében, oly nagy és fényes közönség jelenlétében, hogy az intézet helyiségei alig voltak képesek az érdeklődőket mind befogadni.

Az 1815. évi jutalmat, Pethe Ferencz szabolcs vármegyei táblabíró Természet Historiája című munkája, az 1816. évit pedig Virág Benedek Magyar Századai nyerték el. Az ünnepély befejeztével, a melyen a három pályakérdés is kihirdettetett, az országbíró asztalánál gazdag lakoma volt, a melyen Teleky László grófon, az egész bizottságon, a Marczibányi család képviselőjén és a jutalmat nyert tudósokon kívül részt vettek az összes múzeumi tisztviselők is. Horvát István pedig megírta az ünnepély történetét és az ott elhangzott beszédekkel együtt kiadta, a nádor engedélyével, Szily József szeptemvir költségén.¹

Valahányszor egy év alkonyához ért Miller, mindig bizonyos csüggedtség, balsejtelem vett erőt lelkén.

Igy történt ez most is, az 1817. esztendő utolsó napjaiban, a mikor a közeledő újév alkalmából szokatlanul meleg hangon fejezi ki Széchényinek jókívánatait. Nem hiszi azonban, hogy még sokáig alkalma legyen ezt megismételni. Nagyon érzi, hogy 68 év terhe nehezedik vállaira; gyorsabban közeledik élte végéhez, mint elárulni szeretné. Ha nem lenne képes befejezni azt a munkát, a mit a jeles Széchényi név megörökítése céljából megkezdett, ruházza át a gróf kegyes jóindulatát nejére és gyermekeire, és legyen meggyőződve, hogy nem érheti őt fájdalmasabb dolog, mint ha látását kénytelen nélkülözni.²

Megköszönvén Széchényi a megemlékezést, szívből viszonozza a jókívánatokat; tartsa meg a Mindenható egészségben neje, gyermekei öröme, az irodalom dicsőségére és a nemzeti hírnév diszére. Őneki pedig engedje meg az Isten, hogy ne csak irás útján, hanem személyesen is minél tovább élvezhesse kedves társaságát. Ha pedig megtörténnék, a mit a legkevésbbé sem gondol,

¹ A ditsó Marczibányi familia, tudományos jutalom tétele s annak első fényes kiosztása a Nemzeti Múzeum épületében Szent András hava 23-án 1817-ben. Írta Horvát István a Széchényi Országos könyvtár őrzője a Nemzeti Múzeum mellett. Kiadatott egy érzékeny részvevő méltóság költségén. Pest, 1817. 40 l.

² Széchényi levéltár, I. kötet, 9. szám, III. csomag. 56. szám.

hogy Miller korábban költöznek el az élők sorából, hálás szívvel megőrizvén emlékét, szent kötelességének fogja tekinteni mindazt megtenni, a mi gyermekei boldogságának előmozdítására szükséges.¹

Ámbár a Múzeumi Aktáknak még az I. kötete sem került ki a sajtó alól, Miller máris a II. kötet előkészítésével foglalkozott. Sőt a Széchényihez címzett s a kötet elé szánt ajánló-sorokat is elkészítette és megküldötte Tibolthnak.

Tibolth azt írja neki erre vonatkozólag 1818 január 2-án, hogy az ajánló-sorok oly szépen vannak megírva, hogy szebben már nem is lehetnének. De azt gondolja, bele kellene venni, hogy a gróf micsoda tisztségeket és méltóságokat viselt, mert máskülömben a későbbi nemzedék még azt gondolhatná, hogy Széchényi nem volt egyéb, mint gazdag ember. Közli tehát vele, hogy mi mindenféle hivatalos állása volt. Továbbá abban a véle-

*Tu ficeffiny arica,
es cubor Tibolth*

TIBOLTH MIHÁLY ALÁÍRÁSA.

ményben van, hogy szükséges lenne a Múzeum alapítására vonatkozó iratok teljességéhez az is, hogy a gróf adománylevele a királyi jóváhagyással és az országgyűlési határozattal együtt felvétessek a második kötetbe. Ennek közzétételét méltán elvárhatni a könyvtár első őrétől és a Múzeum jeles igazgatójától.²

Miller figyelmét azonban egy időre más ügyek vették igénybe, úgy hogy aligha ért rá a második kötet anyagának összeállítását folytatni.

Január 4-én a nádor arról értesülvén, hogy az elmúlt év december 13-án elhunyt Kitaibel Pál egyetemi tanár hágyatékában jelentékeny ásványgyűjtemény, és az ezek összegyűjtése céljából tett utazások rendszeres leírása maradt, a mit érdemes lenne a Múzeum részére megszerezni, felhívta Millert, lépjen érint-

¹ Széchényinek 1818 január 18-iki levele Miller levelezése XV.

² U. ott.

kezésbe azokkal, a kiket az egyetem a hagyaték leltározásával megbízott és a leltár másolatát megszerezvén, tudakolja meg, hogy a kézirat befejezett, kész munka-e, érdemes-e a megszerzésre és az özvegy nem lenne-e hajlandó átengedni az egészet bizonyos évdíj fejében.

Miller eljárt a dologban, de január 9-én egyelőre csak annyit jelenthetett a nádornak, hogy az összeírás befejezte előtt nem mondhat véleményt a hagyaték felől.¹

Pár nappal, vagy héttel utóbb, január vége felé, egy a szerb nemzetiség, irodalom fejlődéséért lelkesedő, szerb eredetű és anyanyelvű, de a magyar hazához szívből ragaszkodó, áldozatkész nemeslelkű férfiú: Tököly Sabbas, kereste fel igen érdekes ajánlattal az intézetben. Azt kívánta tőle, mint a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatójától, eszközöljön ki számára a nádortól engedélyt arra, hogy a Széchényi-könyvtár mellett egy szláv-szerb nyelvű alkalmazott számára állást szervezhessen. Tököly elutazásával indokolta óhaját, hogy Miller vegye kezébe a kezdeményezést. Miller azonban azt tanácsolta neki, halaszsa el útját, nyilvánítsa szándékát személyesen ő fensége előtt és írásban is adja elő ajánlatát neki, mint az intézet vezetőjének.

E felhívásra Tököly a következő fogalmazványt szerkesztette meg. A midőn ő felsége kegyelme, a jogara alatt élő népek nyelvének mívelésére különféle intézeteket létesített, ő is készségét tanúsítandó, tehetségéhez mérten segélyre kíván lenni ezen közhasznú intézményeknek. Legalkalmasabbnak látja erre a Nemzeti Múzeumot, a hol a Széchényi-országos-könyvtár sok régi és újabb szerb nyelvű kéziratot gyűjtött össze, azon nemzet irodalmából, a melyet a magyarok, bejövételük idején, már itt találtak, és a melylyel ettől fogva, ugyanazon törvények alatt élvén, közös egyetértéssel munkálkodtak az ország boldogságán. Nincs azonban a könyvtárban oly egyén, a ki ezt az irodalmat ismerné, a ki járatos lenne a glagol, a régi szláv és az új szerb nyelvekben, a ki tehát a már itt meglévő, valamint a jövőben összegyűjtendő iratokat megértené. Ő neki tehát, hogy ez irányban is fejlődjék a hazai irodalom, azon elhatározás fogant meg lelkében, hogy a Széchényi-országos-könyvtárban, a szláv-szerb nyelvek tolmácsa

¹ Igazgatósági irattár. A. 1818. Nr. 3.

czímmel, egy adjunctusi állást szervez, a következő feltételek mellett.

A tolmács¹ kinevezése József nádort illesse, míg életben van; halála után e jog arra szálljon, a ki a Tököly-családban a legelőkelőbb polczot foglalja el.

Miután csakis a szerb nemzetiségből származók közül lehet alkalmas egyént reményleni, a kiket gyermekkoruktól fogva oktatnak e nyelvekre, a tolmács mindenkor a szerbek közül választassék.

A tolmács ugyanazon kötelezettségek mellett, ugyanazon jogokkal és kiváltságokkal birjon, mint a könyvtár többi tisztviselője.

A tolmács javadalmazására Pest város pénztáránál 20.000 forintnyi alapítványt tesz, hogy ennek kamataiból évi 600 frt fizetést élvezzen. Miután pedig a Múzeumnak elsőrangú feladata a különféle levéltárakban található régi okleveleket felkutatni, s e czélból utazásokat tételni, a mi költséggel jár, azt akarná, hogy a tolmács, ha ez lehetséges, minden három évben szabadságot kapjon ő fenségétől hogy az ország, s a benne lakó népek történetére vonatkozó eredeti vagy másolt okleveleket gyűjtsön az intézet részére. A másik 10.000 forint három évi kamata, vagyis 1800 forint szolgáljon ezen utazás költségeinek fedezésére, akként, hogy a nádor a tolmácsnak, visszatérte után, fáradozásaihoz mért jutalmat utalványozzon ebből. Ha majd a kinevezést a család gyakorolja, a jutalmat is ő adja ki, oly módon, hogy az utazás részleteit, valamint a nyújtandó jutalomösszeget a Múzeum igazgatója határozza meg, az intézet 2—3 kiválóbb tisztviselőjének meghallgatásával.

Nemcsak a kinevezés, a megjutalmazás joga, hanem ha a tolmács nem felelne meg hivatalának, a büntetés, súlyosabb esetben a hivatalvesztés kimondása is a nádort illesse. József nádor halála után csakis külön vizsgálat után legyen kimondható az elmozdítás. A kisebb fegyelmi ügyek elintézése egyébként az igazgató jogköréhez tartozzék.

A Tököly-család esetleges kihalásával mindezen jogok arra

¹ Tököly irásában az alkalmazandó egyént adjunctusnak nevezi; Miller azonban ezt következetesen interpres-re, tolmácsra javította ki.

szálljanak, a ki a szerbek közül az országban, vagy a csatolt részekben, a legkimagaslóbb állást foglalja el.

Az alapítványi összeg csakis erre a célra fordítható. Abban az esetben, ha a Nemzeti Múzeum bármely okból megszűnnék létezni, a 20.000 frtot azon intézet kapja meg, a melyet még ezután szándékozik létesíteni. Ha ez nem jönne létre, azon családja-beli, vagy szerb nemzetiségű egyén, a kire a kinevezési jog száll, rendelkezzék 2—3 más szerb meghallgatásával, az alapítvány hová-fordítására nézve.

Miller február 5-én bejelentvén Tököly ajánlatát a nádornak, több okból nem tartotta ezt visszautasítandónak. Először, mert a szerb nemzet, a magyar korona alatt, ugyanazon jogokat élvezi, mint a magyar. Másodszor, mert az alapítvány révén szorosabbá válhatnék a kapocs a magyar és szerb között. Harmadszor —, mert bár sokan ellene voltak, maga Széchenyi gróf is a magyarhoz számította az illyr nemzetet, és gyűjtötte könyveiket. Végre negyedszer, mivel a tervbe vett utazások a Múzeum többi osztályai-nak, az éremtár, régiségtár gyarapítására is szolgálhatnak.

Még azt óhajtotta volna Tököly, hogy az illyr gyűjtemény külön helyiségben őriztessék. Miller erre is hajlandó lett volna, csak azt ajánlotta neki, hogy a tolmácsi állásra tanult embert hozzon javaslatba, és ha ő fensége engedélyezi a külön szobát, ezt saját költségén bútorozza be.

A nádor azonban nem tartotta elfogadhatónak Tököly ajánlatát, még Miller érvelése után sem. Abban a véleményben volt, hogy az oly irodalmi közintézetnek, mint a Magyar Nemzeti Múzeum, az elrendezkedés egyszerűsége és az anyag helyes beosztásának tekintetében is ki kell tűnnie; ennélfogva itt minden nem okvetlenül szükséges alosztályozást és a megállapított rendszer céljaitól való eltérést kerülni szükséges. Igaz, hogy a Nemzeti Múzeum nem csak azon tárgyak gyűjtésére rendeltetett, a melyeket a szorosan vett Magyarország termelt, s nem kizárólag az oly irodalmi művek megőrzésére, a melyek magyar nyelven jelentek meg, vagy magyar ember által adattak ki; hanem fel kell ölelnie minden, a magyar korona országaiban létező természeti, művészeti, irodalmi dolgot, tekintet nélkül az ország lakosai közt fennálló nemzetiségi, vagy nyelvi választófalakra. Ezt a dolog természete is mutatja, de az eddigi gyakorlat is bizonyítja. Természetes

ennélfogva, hogy a Múzeum falai közt helyet kell nyerniök a szerb munkáknak is; de nem úgy, hogy a helyett, hogy az összekötő kapocs erősödjék, a szétválasztás mozdíttassék elő, a mi tagadhatlanul bekövetkezne, ha az illyr nyelvű irodalmi termékek, nem mint eddig történt, a többivel vegyesen, hanem külön helyiségben gyűjtetnének, és kezelésükre külön szláv-szerb tolmács rendeltetnék.

Ha Tököly szándéka megvalósíttatnék, nem lenne rá mód, hogy az országban lakó erdélyiek, horvátok, tótok, németek hasonló követeléseit elutasíttassanak, az ügy nagy hátrányára és az intézet anyagi kárára. Sőt ha a szerb tolmács állása az előadott módozatok mellett szerveztetnék, attól is félni kellene, hogy az illető minden más oly dolog alól, a mely nem tartozik ugyan szorosán munkakörébe, de a Nemzeti Múzeumnál gyakran végzendő, kivonná magát, s így nem nagy hasznára válnék az intézetnek.

Mindezekre való tekintettel a nádor február 19-én meghagyta Millernek, fejezze ki nevében Tökölynek kiváló meglegedését azon buzgalom felett, a melylyel a szerb nemzeti művelődést előmozdítani kívánja, de hozza tudomására egyszersmind azt is, hogy a Nemzeti Múzeum egész rendszere ellenére, nagylelkű ajánlatát ily alakban nem fogadhatja el.¹

Az 1817/18-iki télen Miller az új helyiségben három termet újonnan bebútoroztatott s a szekrényekbe a nyomtatványokat és kéziratokat elhelyezte. A mint ez a munka vége felé közeledett, a nádor beleegyezésével a többi három terem fokozatos bebútorozására is terveket és költségvetéseket készíttetett. A mikor azonban megkapta a már kész helyiségekben végzett munkákért a különféle számlákat, annyira megijedt az itt feltűntetett összegektől, hogy nem merte az újabb munkálatokat a nádor előtt javaslatba hozni, hanem ezekkel mindaddig várni akart, míg az eddigi tartozás kifizetve nem lesz. A nádornak csak annyit jelentett, ápril 15-én, hogy előbb be kell várni, mennyi könyvet lehet felállítani a negyedik számú szobában, a melynek berendezése 800 forintra számíttatott; mert csak ekkor lehet tudni, be kell-e rendezni az ötödik számú szobát is, a mi 998 forintba kerülne.

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1818. Nr. 188. Igazgatósági irattár A. 1818. Nr. 14, 22.

A 886 forintra előirányzott hatodik számú teremre, egy ideig aligha lesz szükség. A nádornak nem volt kifogása az elhalasztás ellen; de azért elrendelte, hogy tekintettel a folytonosan hanyatló árakra, a még szükséges szekrényeket lassankint készíttesse el.¹

A könyvtár átszállításával és újból való felállításával kapcsolatban, Miller úgy látszik nagyobb rendet is szeretett volna teremteni, és legalább a kikölcsönzött becsesebb kéziratokat bekérte.

Horvát István a felszólításra beszölgáltatta a nála lévő három nagybecsű kódexet, úgy mint: a Pray-kódexet, a nagyszombati, valamint besztercebányai kéziratokat. Az elsőt — mint azt Millerrel közölte — különösen nagy gonddal tanulmányozta, és arra az eredményre jutott, hogy a benne foglalt zsinati határozatok nem származhatnak Kálmán király idejéből, a mint eddig általában gondolták. De hogy mely kornak tulajdonítandó, nem volt képes pontosan meghatározni. Ezekon kívül még hat kötet nyomtatvány volt nála, a melyeket maga Miller adott ki neki. Ettől eltekintve, semmit sem kölcsönzött ki a Múzeumból. Nem tudta tehát megmondani, mi lett Bél, Stritter, vagy Peutinger munkáival. Ő is abban a véleményben volt, hogy legüdvösebb lenne revíziót tartani, és tudomására is adta Millernek, hogy már a legközelebbi napokban hozzá akar ehhez fogni, az ő vezetése alatt.²

Az időpont a revízióra minden tekintetben kiválóan alkalmas lett volna, mert folyó munka az egész idő alatt alig volt valami, lévén a használat csekély, a gyarapodás pedig még csekélyebb.

Április havában Miller felterjesztésére a nádor, Miller és Horvát István által kiválasztott 50 munkát vesz 100 forint értékben, az elhalt nagyvárad tanárnak, Varga Mártonnak özvegyétől.³

Ugyanezen időtájban Taynay Antal táblabíró 3 darab XIV. és XV. századbeli oklevelet helyez el a könyvtárban.⁴

Egy másik hazafi — nevét nem ismerjük — csak 24 órai használatra engedte át okleveleit, a melyeket azután Horvát István hamarosan lemásolt s a nádori kancelláriában hitelesített.⁵

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1818. Nr. 452. Igazgatósági irattár. A. 1818. Nr. 70.

² Miller levelezése XV.

³ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1815. Nr. 423.

⁴ U. ott. Nr. 422.

⁵ U. ott. Nr. 424.

Máskor ismét a táblai ügyvédek küldöttek be 18 drb oklevelet a XIV. és XV. századokból, a melyek a kezeik közt lévő perekben szerepeltek. Horvát István ezekről is másolatokat vett, a melyeket Miller a nádori irodában hitelesített.

Báró Podmaniczky József, párisi tartózkodása alatt, az állami levéltárakban lemásolt egy csomó Magyarországra vonatkozó okiratot, és azt elküldötte a Múzeumnak.¹

Az ajándékozók közt leggyakrabban természetesen Széchényi nevével találkozunk, a ki készségesen vállalkozott arra is, hogy az emléktábla keretét, Miller kívánsága szerint, megaranyoztassa. A többi közt beküldi a kéziratár részére Dlugosch János egy XV. századbeli levelének másolatát, a melyet a krakkói könyvtárostól kapott. Intézkedett, hogy a krakkói egyetem anyakönyve leirassék a könyvtár részére. Lemásoltatja Bécsben ugyane célból a János és Ferdinánd közti tárgyalások jegyzőkönyvét az 1530—1531. évekből. Majd intézkedik, hogy Tibolth elküldje Millernek a két ládában elhelyezett fagyűjteményt, a mely eddig soproni könyvtárában állott stb.

Az egész időszak legszámbevehetőbb, legjelentékenyebb gyarapodását azonban a Kitaibel-féle gyűjtemények képezték, ámbár ezek sem feleltek meg a hozzájuk fűzött várakozásnak.

Elkészülvén az egyetem kiküldöttei a hagyaték összeírásával, ezt megbecsülték és a Múzeumot érdeklő összes gyűjtemények, ásványok, növények, kéziratok értékét 7000 frtban állapították meg. Midőn Pfisterer András főorvos ezt a nádornak bejelentette, ő fensége tudatta Millerrel, hogy a gyűjteményeket az intézet részére megveszi, kösse meg ennélfogva az özvegygel a szerződést. Miller betegeskedvén, Horváth Istvánt bizta meg képviselővel. Sőt miután Pfisterer oly értékesnek mondotta a kéziratokat, hogy ezek a kiadást is megérdemelnék, a nádor erre is örömmel hajlott.

A gyűjteményeket július közepén két kocsin beszállították a Múzeumba, a hol azokat Miller azonnal felülvizsgálta, és megállapította, hogy a vétel nem előnyös az intézetre. A 3000 ásvány közt egy sem volt, a mely már meg nem lett volna szebb példányban a Múzeumban. A 13.000 darabból álló növénygyűjteményben, 5000 duplum volt. A kéziratokat pedig hasznavehetetlen, írónnal

¹ Országos levéltár. Acta Musei. A. 1815. Nr. 1088.

tett, félig olvashatlan feljegyzéseknek minősítette és a midőn Széchényit értesíti a vétel megtörténtéről, örömeinek ad kifejezést, hogy betegeskedése következtében nem folyt be ebbe a szabadkőmives vásárlásba.¹

Schuster János egyetemi tanár, a kit Miller szerkesztőül ajánlott a nádornak, így osztályozta a kéziratokat. Az első csoportba tartozott a boldogult jelentéktelen irodalmi becsű levelezése. A másodikba különféle vizek vegyelemzése, a melynek egy része ki volt már adva, más része befejezetlenül maradt. A harmadikba az előadásaira készült vegytani jegyzetek. A negyedikbe nagyobbrészt kiadott növénytani munkálatok. Az ötödikbe hiányos és csonka utirajzok. A hatodikba különféle szerzők műveiből készült kivonatok.²

1818 szeptember 6-án Pfisterer, Miller, Horvát István, továbbá Schuster János és Haberle Konstantin egyetemi tanárok tanácskozássra ültek össze a kéziratok kiadása ügyében. Hosszabb eszmecsere után abban állapodtak meg, hogy a kiadást ajánlani fogják a nádornak. Addig pedig, míg ez megtörténik, a kéziratokat Horvát István vegye gondos őrizet alá. Schuster tanár viszont készítse el a kiadandó munka vázlatát.

Miller a tanácskozás eredményéről október 3-án jelentést tett József nádornak; nem mulasztotta el azonban felhívni figyelmét, hogy egyrészt Schuster a szerkesztést aligha fogja díjtalanul elvállalni, másrészt pedig, ha nem jelenik meg a munka minél előbb, az újabb kutatások eredményei könnyen megfosztják minden értékétől.

A nádor erre úgy intézkedett, hogy csak azon esetben fogjanak a munka kiadásához, ha az előfizetések legalább a fele költséget fedezik.

Csakhamar egy másik munka kiadása is foglalkoztatja a nádort. Ugyanis Keesz István, a gyárak felügyeletével megbízott császári biztos Bécsben, nagybecsű technológiai gyűjteményét oly kikötéssel ajánlotta fel a Nemzeti Múzeum céljaira, hogy ennek leírása eredeti német nyelven az ő, magyar fordítása pedig Márton Józsefnek, a bécsi egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanárának

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 9. szám, III. csomag 56. szám.

² Igazgatósági irattár. A. 1818. Nr. 101.

tollából, kiadassék. A nádor elfogadta az ajánlatot; megengedte, hogy a munka neki ajánltassék, a helytartótanács útján felszólította a hatóságokat, fizessenek elő a kiadványra, s Millernek is meghagyta, gyűjtsön minél több előfizetőt.¹

Mialatt mindez szépen lepergett az események egymásutánján, megérkezett az elsárgult levelet hullajtó, a természet haldoklását bejelentő késői ősz. A mikor oly közel férközik a mi lelkünkhöz is az elmulás szomorú gondolata. S a mikor úgy feltámad bennünk a vágy, valami maradandóbb alkotással ellenszegülni a mulandóság mindent megőrlő hatalmának.

A nádor az ősz folyamán Németországba készült. Miller szerette volna ezt az alkalmat arra felhasználni, hogy a magyar középkor egyik legbecsesebb alkotásának, a Mátyás király által alapított Korvin-könyvtárnak némi maradványai a Nemzeti Múzeum birtokába jussanak. E végből október 28-án azt az előterjesztést intézi a nádorhoz, hogy ő fensége közbenjárására talán meg lehetne szerezni néhány Korvin-kódexet a wolfenbütteli könyvtárból. Az ország ezt az eredményt várná — úgymond — a németországi úttól.²

Mig Miller így akarja hozzáfűzni nevét, a nemzeti intézetnek tett fontos szolgálat kapcsán, hazánk multjának legfényesebb emlékeihez, Széchényi gróf bécsi palotájában szintén azon tünődik, mit tehetne még a nemzeti könyvtár érdekében.

Soproni házában igen jelentékeny könyvgyűjteménye volt, a melyből Miller ismételten szeretett volna a pesti könyvtár részére bizonyos munkákat megszerezni. Széchényi azonban nem volt hajlandó megbolygatni e gyűjteményt, melyet nagyon szeretett.

1814 december 30-án kelt első végrendeletének tizen-nyolczadik pontjában, tekintettel arra, hogy a soproni könyvtárat alig lehetne fiai közt három részre felosztani, ha pedig egyre hagyná, ennek további gyarapítása tetemes költségeket róna az illetőre, úgy intézkedett e gyűjteményre vonatkozólag, hogy örökösei adják el «igaz betsü szerint vagy különben» és a befolyt pénzből adják ki a nyomtatványok katalógusának III. kötetét, valamint a kéziratok, mappák, képek, czímerek katalógusát. A netalán fennmaradt összeget pedig bocsássák az országos könyvtár rendelkezésére.

¹ Országos levéltár. Acta Musaei. A. 1818. Nr. 708. Igazgatósági irattár. A. 1818. Nr. 115. 126.

² Igazgatósági irattár. A. 1818. Nr. 122.

zésére. Arra az esetre pedig, ha a katalogusokat még életében maga kiadhatná, akként rendelkezett, hogy a könyvek eladásából befolyt összeg tőkésítették és az országos könyvtárnak adassék, miszerint ennek kamatajn évenként régi pénzek, mappák, könyvek, kéziratok vásároltassanak és kötessenek be. Lelkére kőti még fiainak, hogy gondosan megőrizzék »azon Beneficiumot, vagy királyi kegyelmet, melyet ezen Bibliothékának fundatiója által nekik a királyi Diploma értelme szerint szerzett.«¹

1818 szeptember 1-én kelt pótvégrendeletével hatályon kívül helyezvén a fentebbi intézkedést, következőleg rendelkezett könyveivel felől.

»Ha a Sopronyi Bibliothecámat még éltemben el nem adattam volna, tehát ez éránt a következőket rendelem, tudniillik: az akkori Nádor Ispánnak, vagy a Nemzeti Museum Protectorának kormányzása alatt a Bibliothecában lévő könyvek, kézírások, mappák és egyéb gyűjtemények a többet ígérőnek adattassanak el, és az eladásból származó pénz ugyan a Palatinusnak, vagy akkori Protectornak rendelkezése szerint adattassék biztos kamatra, és ez (a mint a Nádor Ispány, vagy ha ennek széke üressen állna, az akkori feje a F. Helytartótanácsnak rendelni fogja) vagy azon három Individuumok fűzetésének jobbítására fordítottassék, kiket az Ország Bibliotheca felállítása éránt nyert kegyes királyi diploma szerént fiaim candidálhatnak, vagy pedig olyasokra használtassék, mellyek az Országi Gyűjteménynek diszére, vagy nagyobb szaporításokra szolgálnának. Ha pedig akár mely okból ezen Országi Musaeum megszűnne, vagy az országon kívül vitetné, avagy Nádor Ispányságnak vagy a F. Helytartótanács fejének kormányától elvitetnék, tehát a most említett Capitalis fiaimra vissza essen és közöttük egyenlően felosztattassék, melyről ők a Bibliothecának által adásakor kötelező levelet maguknak adatni el ne mulasztassák

Vannak még ezen Sopronyi Bibliothecámban tartatott könyveimen kívül még számos könyveim, mellyek külön Catalogusok mellett rész szerént a Bétsi Házamban, rész szerént pedig egy általam és Feleségem és Báró Penkler József úr által Pássy György úr gondviselése és számadása alatt fel állttatott és ezen Codicillusoknak készítettése alkalmatosságával a belső városban a

¹ Széchényi levéltár. I. kötet, 3. szám. II. csomag 115. szám.

Dorothai utzában helyeztetett kisebb Salezianus Házban 1174. nrus alatt földszint a költsönöző Bibliothecában (Leih Biblioth.) találatni fognak. Mely könyvekkel, ha éltében másként nem dispoználék és kedves Feleségem tovább is a közöttünk és Báró Penkler között megállapított és alá irt Planum szerént azon szent Intézetet fentartani és folytatni is kívánná, mely után mink ezen költsönöző Bibliotheca által az Istenest és jót előlmozdítani igyekeztük, tehát maradjanak ezen esetben könyveim is mint addig ezen tzelra, az emlétett Bibliothecában, méglen vagy Feleségemnek akár mely okból tetszeni fogna ezen szándékunknak folytatásáru elállani, vagy ötet a halál annak további folytatásáru elmozdítaná. Mely Esetekben akarom, hogy minden, mint a fen nevezett Bétsi Házomban, mint pedig az emlétett Költsönöző Bibliothecában lévő könyveim a Jesuvitáknak, (ha netalán azon üdőre Magyar Országban ismét vissza helyeztetettek volna) adassanak nevelésemre fordított Iparkodásinak megköszönő fejében, vagy ha ezek addig vissza nem álléttatnának, tehát száljanak akkor ezen könyveim közönségessen az országomban szorgalmatossan tanító Fő Tisztelendő Piarista Atyák Rendére, oly hozzáadással, hogy ha netalán akármely okbul ezen Rend is Hazámban megszűnne, tehát ezen esetben könyveim eladassanak, és a bé szédendő pénz a Rendnek főbb Papjai szabadon disponálhassanak a szerzetbélieknek vagy közönséges vagy különös javaira.«¹

Mint ezen intézkedésekből kitűnik, Széchényi éveken át foglalkozott azzal a gondolattal, hogy soproni könyvtárát eladatja és árát a nemzeti könyvtár gyarapítására, vagy pedig a könyvtári tisztviselők fizetésének javítására rendeli. De még 1818 szeptember 1-jén sem volt tisztában aziránt, megváljon-e életében e kedvencz gyűjteményétől, vagy csak halála után történjék az eladás.

Azonban, nem kora, hiszen alig élt 64 esztendőt, hanem egy kezdődő súlyos betegség tünetei arra figyelmeztették, hogy reá nézve az élet fokozottabb tevékenysége már megszűnt, s az az arasznyi lét, mely a sírtól még elválasztja, csak azért engedtetett neki, hogy hátralévő ügyeit minél jobban elrendezze. Megértette az intő szózatot, és elhatározta, hogy soproni gyűjteményére vonatkozó terveit mielőbb végrehajtja.

¹ Széchényi levéltár. I. kötet. 3. szám. II. csomag, 116.